

TRIANON – MEZI VĚDOU A POLITIKOU PAMĚTI

Sté výročí konce první světové války a rozpadu Rakouska-Uherska ve slovenské, rumunské a maďarské historiografii

CSABA ZAHORÁN¹

ZAHORÁN, Csaba. Between Science and the Politics of Memory. The Centennial of the End of World War I and the Dissolution of Austria-Hungary in Slovak, Romanian and Hungarian Historiography. *Historický časopis*, 2026, 74, 3, pp. 535-568, Bratislava.

Following the fall of the communist regimes in Central and Eastern Europe, historians in the region were given the opportunity to actively respond to current international trends in historiography, but they were also able to build on pre-World War II traditions. The tradition of nationalist historical interpretation was particularly strong and, as a result, highly popular in all countries of the former Eastern Bloc, both among historians and among political and cultural elites, who were well aware of the mobilizing power of national ideology. History once again became a source and instrument of national legitimacy, nation-state building, and the reproduction of national identities and borders. Many historians actively participated in this process, which intensified debates about the function of historiography in the 21st century. This was clearly evident during the commemoration of the centennial of the end of World War I, when political and cultural elites once again turned to history as a source of inspiration, a means of legitimization, or at least as a common language. In my study, I seek to answer the question of how Slovak, Romanian, and Hungarian historiography is influenced by nationalism and the imperative of nation-state building at the beginning of the 21st century, in an era of globalization and identity politics. I aim to highlight the manner and extent of the nationalization of historiography in these countries through an overview of historical production and memory politics during the anniversary years between 2016 and 2023.

Keywords: Nationalism. Nation-building. Nation-state. History of historiography. Hungarian historiography. Romanian historiography. Slovak historiography. End of World War I. Treaty of Trianon. Politics of memory. Post-communism. Academic autonomy.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.3.6>

1 Tato studie vznikla s podporou stipendia NŠP-SAIA a Spoločenskovedného ústavu CSPV SAV, v. v. i. Děkuji Veronice Szeghy-Gayer a kolegům z SVÚ v Košicích, Bratislavě a Budapešti za pomoc a všechny cenné rady a poznámky!

Úvod

Politizace a ideologizace historiografie ve střední a východní Evropě je všeobecně známým fenoménem, hlavně v souvislosti s totalitními a autoritativními režimy minulého století.² Ale můžeme o tomto jevu mluvit už jen v minulém čase? A může být ještě aktuální? Pokud ano, do jaké míry a jakým způsobem ovlivňují zájmy a ideologie politických elit historický výzkum a odborný diskurz v zemích s demokratickým zřízením?³ A jak to vypadá s nacionalismem, který koncem 20. století už mnozí pohřbívali jako něco anachronistického, co už nemá místo ve stále globalizovanějším světě plném nadnárodních hospodářských i politických entit – a přesto se zdá být pořád překvapivě vitální.

Rozpad Uherského království a vytvoření nového statu quo ve střední Evropě je komplexní otázkou, o kterou se „normálně“ zajímají spíš jen historici a společenští vědci (a i to především v Maďarsku). Přestože jí zdejší elity tradičně přisuzují důležité místo v identitě jednotlivých národů, do pozornosti širší veřejnosti se dostává zpravidla jen za mimořádných okolností, hlavně v době politických kampaní a kulatých výročí. V takových případech však dokáže generovat překvapivě silné emoce a rozdmýchat jak politické a ideologické diskuse v jednotlivých zemích, tak mezistátní a interetnické vztahy v celém regionu. Není divu, že 100. výročí konce první světové války (a „Trianonu“) předcházela smíšená očekávání, jak se minulost bude oživovat a k jakým konfliktům to povede tentokrát.

Na Slovensku, v Rumunsku i Maďarsku, podobně jako v dalších zemích, se politické a kulturní elity plánovaně chystaly připomenout důležité historické události na konci války a v tomto kontextu centrální roli zaujímaly i národní historiografie. Ve své studii jsem se proto zaměřil na to, jak oficiální politika paměti a nacionalismus ovlivnily historickou produkci na Slovensku, v Rumunsku a Maďarsku ve výročním období – což v těchto státech znamenalo výročí rozpadu Rakouska-Uherska, vzniku Československa a Velkého Rumunska (România Mare, tj. meziválečného Rumunska) a podepsání Trianonské mírové smlouvy. Byl jsem zvědavý na to, jak se na přelomu druhé a třetí dekády 21. století v těchto třech zemích psalo o stoletých historických událostech a procesech, tj. jaké „tradiční“ interpretace a narativy byly reprodukovány a jaké nové byly vytvořeny a rozšiřovány. Nakonec mě zajímal kontext těchto interpretací a narativů, tj. jak fungovala dynamika politiky paměti – jako manifestace aktivity politických elit – a historiografie ve výročních letech (i když v tomto textu se soustředím spíše na samotnou historickou produkci).⁴

2 Viz HUDEK. *Najpolitickjšia veda*. Bratislava 2010; ROMSICS. *Clio bŭvŕletŕben*. Budapest 2011; BOIA. *History and Myth in Romanian Consciousness*. Budapest 2001.

3 Viz NORA. Výzva z Blois. In *Forum Historiae* [online].

4 Jako člen výzkumné skupiny Trianon 100 MTA-Lendŭlet jsem se mezi 2016 a 2023 zabýval

Nejprve objasním několik metodologických otázek své práce a svá východiska, pak vysvětlím kategorie a základní pojmy, které používám. Po přehledu slovenské, rumunské a maďarské historiografie (a jejich kontextů), zabývající se moderní dobou – obzvlášť v období po pádu komunistických režimů –, se pokusím o stručný přehled politiky paměti a historické produkce ve výročních letech konce první světové války na Slovensku, v Rumunsku a Maďarsku (2018–2020).

Metodologické otázky

Národní mainstreamy

Ve své studii se věnuji knihám, které ještě nebyly „kanonizovány“ a o jejich kvalitách (či nedostatcích) se často vedou ostré vědecké i veřejné spory, přičemž v pozadí probíhá i politická instrumentalizace historické produkce. Proto jsem se soustředil na „mainstreamy“ národních historiografií jako na společného jmenovatele s víceméně reprezentativními texty. Ale jak identifikovat „národní mainstreamy“ a „národní narativy“ v podmínkách plurality historické produkce – která je od konce 80. let 20. století typická pro celý region – za probíhajícího rozpadu vědeckého diskurzu a sílícího komunikačního šumu informačního věku? Kterí historici (případně společenští vědci) patří do aktuálního „národního mainstreamu“, což je vlastně základ budoucího kánonu? Tyto otázky budou vždy sporné, nicméně já jsem jednotlivé autory zařadil do mainstreamu podle dvou kritérií: na základě „odborné“ (institucionální) a „oficiální“ relevance.

První tak vzniklou skupinu tvoří autoři, jejichž pozici legitimizuje (odborné) pracoviště a pak vydavatel jeho díla. Tito „renomovaní“ výzkumníci či profesori pracují v nejdůležitějších historických dílnách, kterými jsou tradičně historické ústavy akademií věd, největší univerzity a několik dalších odborných ústavů,⁵ jejich publikace vycházejí v odborných časopisech a vydavatelstvích a nakonec jejich práce akceptuje i odborná kritika. V zásadě jde tedy o autory, které v jednotlivých zemích akademické authority (institute) pokládají z odborného hlediska za relevantní.⁶

právě touto dynamikou. Skupinu tvořilo více než 20 historiků i jiných odborníků a působila pod vedením Balázse Ablonczyho v rámci Historického ústavu Maďarské akademie věd (později ELKH, pak HUN-REN, www.trianon100.hu). Touto dynamikou se budu více zabývat ve své připravované monografii o stém výročí konce první světové války a „Trianonu“ v historiografii a politice paměti na Slovensku, v Maďarsku a Rumunsku, jejíž část tvoří i tento text.

5 Především historické ústavy Slovenské, Maďarské a Rumunské akademie věd, Univerzita Komenského v Bratislavě, Univerzita Pavla Josefa Šafárika v Košiciach, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, Pécsi Tudományegyetem, Universitatea din București, Universitatea Babeș-Bolyai, Universitatea „Ioan Alexandru Cuza“ din Iași.

6 To ještě automaticky nemusí znamenat, že dotyční autoři jsou relevantní i v mezinárodním kontextu, ale tato otázka je už „interní“ záležitostí jednotlivých národních historiografií.

Do mainstreamu se však mohou dostat i autoři díky politické konjunktuře, tj. ti, kteří byli vybráni aktuální politickou elitou, aby jí poskytli ideologii či jen podpořili politiku paměti vlády a v jejím zájmu ovlivňovali veřejné mínění a formovali historické vědomí. Tito autoři se pak mohou stát vedoucími rozličných, státem financovaných ústavů a realizovat nákladné publikační či jiné projekty (veřejné akce, výstavy atd.), navíc zpravidla právě oni jsou pak nejčastějšími hosty komemoračních pořadů ve veřejnoprávních médiích a jejich texty publikují „vládě blízké“ časopisy a deníky. Tento jev se kolem významných výročí stává obzvláště viditelným. Národní mainstreamy tedy zdaleka nejsou jednolitě a podle této kategorizace se mohou dokonce i „rozdvojit“.

Ohledně historiografie vzniku Československa a Velkého Rumunska, „Trianonu“ či historické tvorby v těchto státech obecně jsem měl k dispozici relativně mnoho odborných prací, ze kterých jsem mohl čerpat a na které jsem mohl navázat. V posledních desetiletích se těmito otázkami ze slovenského či slovensko-maďarského pohledu zabývali například László Vörös,⁷ Miroslav Michela,⁸ Dušan Kováč,⁹ Roman Holec,¹⁰ Štefan Šutaj¹¹ a László Szarka,¹² přehled slovenské produkce o „Trianonu“ poskytla pak Ildikó Bajcsi;¹³ o rumunské historiografii psali například Ioan Scurtu,¹⁴ Lucian Boia,¹⁵ Bogdan Murgescu,¹⁶ Constantin Iordachi a Balázs Trencsényi¹⁷ a jiní odborníci;¹⁸ zatímco z maďarských histo-

7 VÖRÖS. Rozpad Uhorska, vznik Československa a Trianon. Reprezentácie udalostí rokov 1918 – 1920 v maďarskej a slovenskej historiografii. In MICHELA a VÖRÖS, eds. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava 2013, s. 21-64.

8 MICHELA. Strážcovia strateného času. Diskusie o dejinách a historici na Slovensku. In *Historický časopis*, 2011, roč. 59, č. 4, s. 617-637; MICHELA. *Trianon labirintusaiban*. Békéscsaba; Budapest 2016.

9 KOVÁČ. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava 2010.

10 HOLEC. Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. In *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 2, s. 291-312.

11 ŠUTAJ. Trianon v historickej pamäti na Slovensku. In MICHELA a VÖRÖS, eds. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava 2013, s. 97-114.

12 SZARKA. Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. In *Történelmi Szemle*, 2012, roč. 54, č. 3, s. 469-490.

13 BAJCSI. Szlovák történetészek Trianon értelmezései. Historiográfiai áttekintés (1989–2019). In *Clio műhelytanulmányok*, 2020, č. 4.

14 SCURTU. Istoriografia românească de după 1989 privind Marea Unire din 1918. In SCURTU. *Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*. București 2010, 32-40; SCURTU. Istoriografia românească privind Marea Unire din 1918. In *Historia*, 2009, roč. 9, č. 85, s. 63-67.

15 BOIA, *History and Myth in Romanian Consciousness*.

16 MURGESCU. The Romanian Historiography in the 1990's. In *Romanian Journal of Political Science*, 2003, roč. 3, č. 1, s. 30-59.

17 IORDACHI a TRENCSENYI. A megújulás esélyei: a román történetírás tíz éve (1989–1999). In *Replika*, 2000, č. 41-42, s. 165-194.

18 Viz ještě PECICAN, ed. *România postcomunistă: istorie și istoriografie*. Cluj 2014.

riků je nutné zmínit Ignáce Romsicse,¹⁹ Miklóse Zeidlera,²⁰ Gábora Gyániho²¹ a Évu Kovács.²² K pochopení kontextů jednotlivých národních historiografií jsou velice užitečné kapitoly z knihy *Narratives Unbound* – o slovenské historiografii od Zory Hlavičkové, o rumunské od Cristiny Petrescu a Dragoșe Petrescu a o maďarské od Balázse Trencsényiho a Pétera Apora.²³ V nedávné době však už vznikly i první hodnocení výročních historiografií: komplexnější studií je komparativní text Michala Kšiňana;²⁴ v Rumunsku vyšla monumentální výroční „encyklopedie“, redigovaná Ionem I. Solcanum,²⁵ nakonec o shrnutí nejnovější maďarské historiografie se pokusil Rudolf Paksa²⁶ a pak László Gulyás, Dávid Ligeti a Mihály Nánay.²⁷

Národ a nacionalismus v historiografii

Jedním z ústředních pojmů této studie je nacionalismus, pod kterým rozumím pohled na svět a ideologii, v jejímž centru je národ – především vlastní národní komunita a jeho „zájmy“ – a která se snaží překlenout různé třídní, ideologické a náboženské rozdíly v jednotlivých společnostech. Moderní nacionalismus vzniká a je reprodukován elitami a čím dál širšími vrstvami společnosti v procesu, který v této studii označuji jako budování národa (a národního státu).²⁸

19 ROMSICS. *Trianon okai*. In ROMSICS. *A múlt arcai*. Budapest 2015, s. 329-365.

20 ZEIDLER, ed. *Trianon*. Budapest 2003.

21 GYÁNI. *Nemzeti vagy transznacionális történelem*. Budapest 2018.

22 KOVÁCS. *Trianon, avagy „traumatikus fordulat” a magyar történetírásban*. In *Korall*, 2015, roč. 16, č. 59, s. 82-107.

23 HLAVIČKOVÁ. *Wedge Between National and Trans-National History: Slovak Historiography in the 1990s*. In ANTOHI; TRENCSENYI a APOR, eds. *Narratives Unbound. Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*. Budapest; New York 2007, s. 249-310; PETRESCU a PETRESCU. *Mastering vs. Coming to Terms with the Past: A Critical Analysis of Post-Communist Romanian Historiography*. In ANTOHI; TRENCSENYI a APOR, eds. *Narratives Unbound*, s. 311-408; TRENCSENYI a APOR. *Fine-Tuning the Polyphonic Past: Hungarian Historical Writing in the 1990s*. In ANTOHI; TRENCSENYI a APOR, eds. *Narratives Unbound*, s. 1-99.

24 KŠIŇAN. *Between National Narratives and a Common Story: Central European Historiographies on the Dissolution of the Kingdom of Hungary and Creation of Its Successor States*. In *Contemporary European History*, 2026, roč. 35, [doi:10.1017/S0960777325101045](https://doi.org/10.1017/S0960777325101045) [online].

25 SOLCANU, ed. *Enciclopedie: centenarul Războiului de Întregire și al Marii Uniri (2014–2020)*. București 2022.

26 PAKSA. *A centenáriumi emlékezetpolitika fogságában*. In *BBC History*, 2021, roč. 11, č. 11, s. 65-66.

27 GULYÁS; LIGETI a NÁNAY. *Hogyan emlékezett meg a magyar történelemtudomány Trianon centenáriumáról?* In *Trianoni Szemle*, 2023, roč. 15, č. 1-2, s. 138-149.

28 SMITH. *Nationalism*. Cambridge; Malden 2010; HROCH. *A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában*. In *Regio*, 2000, roč. 11, č. 3, s. 3-26.

Nacionalismus pokládám za všudypřítomný, jelikož se v současnosti dá vykázat téměř u všech aktorů – a má vliv samozřejmě i na ty, kteří mu nepřikládají tak velký význam.²⁹

Nacionalismus se v politice stává viditelným často ve formě politiky paměti, tj. instrumentalizace minulosti podle zájmů politických elit či konkrétních vlád. A tady přicházejí na řadu i historici a společenští vědci, kteří se v politice paměti často angažují, ať už bezprostředně, nebo nepřímo. Vědci se k nacionalismu staví samozřejmě různými způsoby, což se odráží i v jejich práci.³⁰ Pro svůj rozbor jsem jejich přístup rozdělil na tři skupiny vycházejí z důkladně vypracované kategorizace Lászlóa Vöröse.³¹

Nerefektivní, „přirozený“ nacionalismus mnoha z nich – hlavně historiků – se projevuje v aktivní účasti na budování vlastního národa a národního státu. V duchu tradic 19–20. století pokládají svou práci za určitou vlasteneckou službu, přičemž smyslem a účelem reprodukce kolektivní národní paměti má být především posílení národní soudržnosti. Jiní historici sice uznávají národ jako danou realitu, ale zároveň odmítají absolutizaci národního pohledu a odborná hlediska mají v jejich práci jednoznačně prioritu. Nakonec přístup třetí skupiny charakterizuje ještě markantnější odstup jak od národní perspektivy, tak od „národních“ témat.

Podle tohoto rozdělení jsem – opět s použitím Vörösových tezí a jeho terminologie³² – zařadil odborné interpretace minulosti v národních historiografiích³³ do tří skupin: *nacionalistické, národní analytické a transnacionální analytické*. Do kategorie nacionalistických interpretací patří texty, jejichž autoři sledují, analyzují a hodnotí minulost etnocentricky, tedy převážně nebo výlučně z hlediska vlastního národa, a je pro ně typická – nezřídka zcela otevřená – národní zaujatost. Většinou vyprávějí příběh integrovaný či integrovatelný do (nacionalistického) národního narativu a často – opět otevřeně – legitimizují zájmy vlastního národa nebo národního státu. Autoři této skupiny se téměř vždy věnují politickým či diplomatickým a vojenským dějinám, zpravidla nejsou moc integrováni do mezinárodního vědeckého diskurzu – nebo se nacházejí na jeho periferii. Přestože platnost a relevance jejich tvrzení většinou končí na jazykové hranici

29 SMITH, *Nationalism*, s. 53-58; VÖRÖS, *Analytická historiografia versus národné dejiny*. Pisa, 2010, 48-64.

30 SMITH, *Nationalism*, s. 49-65.

31 VÖRÖS, *Analytická historiografia*, s. 10-13.

32 VÖRÖS, *Analytická historiografia*, s. 14-71.

33 Přesněji řečeno v historiografiích zabývajících se 20. stoletím, konkrétně pak historií národních hnutí, první světovou válkou, rozpadem Rakouska-Uherska, novým uspořádáním střední a východní Evropy, meziválečným obdobím a otázkou národních menšin.

vlastního národa, v jeho kontextu mohou mít poměrně široký dosah a popularitu, hlavně s příslušnou politickou podporou.

Autoři druhé, národní analytické skupiny sice používají kategorii národa jako jednotky analýzy a zpravidla se také soustřeďují na národní historii, ale bez etnocentrismu nacionalistů a vědomě se také snaží o „národní nezaujatost“ (objektivitu). Hledají odpovědi na odborné otázky, analyzují jevy a procesy podle odborných hledisek a legitimizaci zájmů vlastního národa nepokládají za součást práce historika. Charakterizuje je tematická různorodost: zabývají se společenskými, politickými i diplomatickými dějinami a víceméně jsou součástí mezinárodního vědeckého diskurzu. Tito autoři mohou mít poměrně široký dosah, a to jak v domácím, tak v mezinárodním prostředí.

V textech, které jsem zařadil do transnacionální analytické kategorie národ není ani ústředním pojmem, ani nejdůležitějším tématem. Jejich autoři zkoumají jevy a souvislosti nejen pod nebo nad národní úrovní, ale i často mimo národní kategorii. Staví se kriticky nejen k nacionalismu, ale i k národní perspektivě a její „zvěčňující“ terminologii, kam zařazují (a dekonstruují) i takové „základní pojmy“, jako je národ či identita. Odborné otázky analyzují podle odborných hledisek, velkou část jejich produkce tvoří společenské dějiny. Často programově kritizují a zpochybňují národní kánony a ani oni nelegitimizují zájmy vlastního národa. Jsou většinou integrováni do mezinárodní vědecké komunity, ale v domácím kontextu mají – na nečetné výjimky – spíše omezený dosah.

Jak už to u takových kategorizací bývá, ani tyto skupiny nejsou „čisté“ a přesně ohraničené, ba právě naopak: často se překrývají, řada autorů se nachází mezi nimi, v přechodných zónách, navíc se jejich pozice v průběhu času může změnit.

Dalším pojmem je už zmiňovaný „národní narativ“, pod kterým rozumím příběh konstruovaný historiky, v jehož centru jsou dějiny vlastní národní komunity, v moderní době s důrazem na vytvoření „národního státu“. Vyprávění „národního příběhu“ bylo sice teoreticky podrobno drtivé kritice – viz například zmiňovanou práci Lászlóa Vöröse³⁴ – a profesionalizace i vývoj historické vědy směřují v posledních desetiletích k „denacionalizaci“ přístupu k minulosti, ale to neznamená, že by šlo o jednosměrný proces vedoucí nezadržitelně ke „konci dějin“ nacionalistických historiografií. Stejně jako se nacionalismus vrací do politiky, vrací se i do historické produkce (nebo v ní zůstává), ať už přímo, nebo ve formě metodologického nacionalismu.³⁵ Navíc mezinárodní trend odborné denacionalizace se ve střední a východní Evropě projevuje s jistým zpožděním

34 VÖRÖS, *Analytická historiografia*.

35 Ohledně metodologického nacionalismu viz např. WIMMER a GLICK SCHILLER. Metodologický nacionalismus a pohled za jeho hranice: Budování národního státu, migrace a společenské vědy. In *Sociální studia*, 2009, roč. 6, č. 1, s. 11-47.

a většina autorů z výše prezentovaných kategorií se vyprávění národního příběhu nevzdala – jeho opuštění je typické spíše pro historiky z transnacionální analytické skupiny.³⁶

Nakonec centrální zkratkou mé analýzy je „Trianon“. Pod názvem versailleského zámku se v maďarském diskurzu skrývá celý komplex otázek týkajících se historie maďarského/uherského státu a maďarské národní komunity ve 20. století. Jde především o konec první světové války a rozpad Rakouska-Uherska – a to zejména multietnického Uherského království (*történelmi Magyarorszag*) –, okolnosti Trianonské mírové smlouvy a pak její důsledky – s důrazem na osudy nově vzniklých maďarských menšin v sousedních státech. V některých případech maďarští autoři nezapomínají ani na procesy, které hrály významnou roli v rozpadu Uherska, tj. národní hnutí nemaďarských komunit, národnostní politiku uhersko-maďarských elit a jiné otázky sociálních dějin. Slovenská a rumunská historiografie se z těchto témat tradičně soustřeďují na ty jevy a procesy, v jejichž centru jsou „vlastní komunity“, tj. slovenské/rumunské národní hnutí v Uhersku a jejich emancipační a autonomistické snahy, respektive boj o národní jednotu, vývoj během první světové války, nakonec rozpad Rakouska-Uherska a založení Československa/vznik Velkého Rumunska. Pro drtivou většinu slovenských a rumunských historiků pak celou otázku Trianonské mírové smlouvy definitivně uzavírá. Já budu používat termín „Trianon“ v širším, „maďarském“ smyslu, tj. na celou národnostní problematiku od dějin národních hnutí v Uhersku po aktuální menšinovou politiku Slovenska a Rumunska.

Kontexty národních historiografií

Historický a politický kontext

Národní historiografie se nevyvíjejí ve vzduchoprázdnu nebo ve sterilním prostředí vědeckých dílen (které samozřejmě rovněž nejsou tak úplně sterilní), ale ve většinou značně zpolitizovaných kontextech. Obzvlášť to platí pro tematiku konce první světové války a jejích důsledků, která ve střední a východní Evropě úzce souvisela jak s mezistátními vztahy, tak s nacionalistickou mobilizací společnosti v jednotlivých státech – přinejmenším do nastolení sovětské hegemonie po druhé světové válce. „Národní“ – tedy vlastně politické – zájmy silně ovlivnily jak oficiální politiku paměti v Československu, Rumunsku a Maďarsku, tak i pohled na události, které se ještě dlouho nestaly historií.

V meziválečném období maďarské elity nebyly ochotny akceptovat nové *status quo*, což vedlo k stále silicímú požadavku revize Trianonské mírové smlouvy a iredentistickému kultu.³⁷ Československé a rumunské elity však na tomto statu quo trvaly, budovaly na něm své národní státy – často i na úkor maďarských

36 Viz KŠIŇAN, *Between National Narratives*.

37 Viz ZEIDLER. *A revíziós gondolat*. Pozsony 2009.

menšin – a vedle prosazování nových státních tradic reagovaly na jakékoliv formy maďarské nespokojenosti a revizionismu nekompromisním antirevizionismem.³⁸

Po druhé světové válce a komunistických převratech se u sousedů Maďarska pokračovalo v budování národního státu a instrumentalizaci nacionalismu, byť už za zástěrou internacionalismu a socialistického bratrství. Kontrast mezi vznešenými ideály spravedlivé, beztržní společnosti a nacionalistickou praxí byl obzvlášť silný v Rumunsku za režimu Nicolae Ceaușesca od sedmdesátých let 20. století, ale ani Československo nebylo ideálním domovem pro menšiny.³⁹ Maďarsko tvořilo v tomto ohledu určitou výjimku, jelikož po revoluci v roce 1956 prosazovalo zdejší komunistické vedení antinacionalistickou ideologii, a tak maďarský socialistický patriotismus vypadal podstatně jinak než v ostatních zemích východního bloku.⁴⁰

Jedním z důsledků změn ve východním bloku v letech 1989–1990 byl i návrat otevřeného nacionalismu v politice, který se mohl opět stát legitimizující ideologií v rukou elit. Renesanci národní myšlenky usnadnila i kontinuita nacionalistických interpretačních rámců, tedy že byla „jazykem“ známým v podstatě pro celou společnost ve všech státech střední a východní Evropy. Paralelně s rozpadem Československa se na Slovensku začalo s budováním samostatného a nezávislého („národního“) státu a i rumunské elity se s oblibou obracely k meziválečným – nacionalistickým – vzorům. V porovnání s tím Maďarsko dlouhou dobu – vlastně až do nastolení Orbánova režimu v roce 2010 – kolísalo mezi postkádárovským a liberálním modernizačním antinacionalismem na jedné straně a spíše marginálními meziválečnými nostalgii a novými, postupně sílícími formami maďarského nacionalismu na straně druhé.⁴¹

Logika, rozsudek a konec dějin v historiografii „Trianonu“

V průběhu 20. století vznikaly v Československu, Rumunsku a Maďarsku hlavně takové historické texty, které rezonovaly na národní-politické zájmy zdejších

38 Viz HÁJKOVÁ; HORÁK; KESSLER a MICHELA, eds. *Sláva republice. Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha 2018; LAZÁR. *Mișcare antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică*. Deva 2003.

39 VERDERY. *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*. Berkeley 1991; IRMANOVÁ. *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989*. Ústí nad Labem 2005; BÁRDI, FEDINEC a SZARKA, eds. *Minority Hungarian communities in the twentieth century*. Boulder, Co 2011. Pro srovnání jednotlivých režimů východního bloku viz VYKOUKAL; LITERA a TEJCHMAN. *Východ: Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha 2000.

40 MEVIUS. *A kommunizmus és a nacionalizmus viszonyának újraértékelése*. In *Regio*, 2010, roč. 21, č. 2, s. 3-31; FÖLDES. *Nemzet és hegemonia 1945–1989*. Budapest 2021.

41 Viz ROMSICS, *Trianon okai*.

elit. Autoři těchto textů používali a pak reprodukovali často velice podobné nacionalistické interpretační rámce. Ohledně rozpadu Rakouska-Uherska a nového uspořádání střední a východní Evropy se postupně ustálily tři základní principy, s jejichž pomocí historici interpretovali a hodnotili minulost.

Prvním je „*logika dějin*“ vysvětlující zánik Monarchie historickými zákonitostmi, tj. postupnou přeměnou (rozkladem či rozpadem) multietnických dynastických říší v tzv. národní státy. Tento princip sdílejí v zásadě všechny tři národní historiografie, respektive jejich současné mainstreamy (i když ten maďarský ho akceptoval až po druhé prohrané světové válce, hlavně pod vlivem marxismu).

V případě druhého principu, „*rozsudku dějin*“, jenž výklad událostí obohacuje morálním rozměrem, jsou už výrazné rozdíly. Zatímco ve slovenském a rumunském nacionalistickém narativu je rozpad Rakouska-Uherska vnímán jednoznačně pozitivně, jako akt spravedlnosti, v maďarské historiografii dominuje negativní interpretace: píše se o trianonské křivdě a historické nespravedlnosti. Jelikož v (česko)slovenském a rumunském příběhu „rozsudek dějin“ legitimizuje i menšinovou politiku nových „národních států“ po Trianonu – vlastně až do dnešní doby – a v maďarském tvoří základ její kritiky, tento rozdíl má i aktuální souvislosti.

Třetí princip, „*konec dějin*“, znamená v podstatě to, že podle slovenských a rumunských historiků dezintegrace Monarchie uzavřela éru rivalizace národních hnutí ve střední Evropě a Trianonská mírová smlouva pak nové *status quo* potvrdila. Tímto se rok 1918 (nebo nejpozději 1920) stává v jistém smyslu „koncem dějin“. Každá maďarská iniciativa, která nevychází z této premise a staví se kriticky třeba k menšinové politice Československa a Rumunska, je tak vnímána jako nějaká forma revizionismu. Přestože i maďarští historici vnímají konec války jako dramatický zlom v dějinách maďarského státu a národa, podle nich se však po „Trianonu“ pouze vyměnily role (většina a menšina) a změnily hranice (a za dalších dvacet let zase). Národnostní otázka středoevropského regionu tedy nebyla novým uspořádáním vůbec uzavřena, ani „vyřešena“, nýbrž se jen přesunula mimo Maďarsko a pokračovala už jako menšinová (zčásti maďarská) otázka trávající do současnosti.

Tyto tři principy strukturovaly historickou literaturu o „Trianonu“ ve většině 20. století a někteří autoři je používají dodnes. Jejich aplikací – nebo jejich popíráním – dostáváme zaoblené, relativně jednoznačné a stravitelné národní příběhy s morálním poučením, ve kterých pravdu máme vždy „my“, my jsme ti „dobří“ a „nám“ bylo ukřivděno. Konstruování takových národních narativů může legitimizovat jak budování (česko)slovenského a rumunského národního státu, tak i jeho kritiku (ze strany maďarské). A tento paradox napomáhá potvrzení a recyklaci tří národních interpretací tematiky Trianonu – nebo vlastně jen dvou: „vítězné“ a „poražené“. Čím víc se však autoři vzdalují od tohoto přístupu,

tím více se přesouvají do jiných, spíše odborně definovaných kategorií, tj. do národní nebo transnacionální analytické historiografie.

Zatímco (česko)slovenská a rumunská historiografie se do roku 1989 přímo či nepřímo podílely na legitimizaci většinového – státního – nacionalismu, antinacionalismus maďarských komunistů v Kádárově režimu (1956–1989) umožnil maďarské historiografii zbavit se dřívější virulentní formy nacionalismu. Tak se maďarští historici začali odpoutávat od nacionalistických a etnocentrických interpretačních rámců už dlouho před pádem komunistického režimu a čím dál víc uplatňovali odborné aspekty – na úkor národních. Na Slovensku, ale hlavně v Rumunsku se tento proces mohl rozvinout až po pádu socialistických režimů.

Konec komunistické hegemonie a pluralizace historiografií sice historiky vysvobodily z ideologických pout marxismu, ale nacionalismus zůstal přítomný i ve vědě. Důvodem byla zčásti personální kontinuita odborných kruhů, ale i výše zmiňovaný „duch doby“. Velice důležitou změnou však bylo, že historici už nemuseli „sloužit vlasti“, tj. podporovat národní (nacionalistické) zájmy elit, ale ve své činnosti se mohli řídit výlučně odbornými hledisky, v souladu s mezinárodními trendy, mezi které patřila i denacionalizace historiografie. Tomu napomáhaly i evropská politická a globální odborná integrace, což v praxi znamenalo jednak vliv Evropské unie (EU), zmírňující nacionalistické výkyvy v politice, jednak svobodu pohybu lidí i myšlenek, tj. účast na zahraničních vědeckých konferencích, stážích a studijních pobytech, účast v mezinárodních projektech, přístup k nové odborné literatuře atd., ale sem patřila i činnost Středoevropské univerzity (CEU) v Budapešti.

Po pádu komunistických diktatur měla nacionalistická politika vliv na historiografii spíše nepřímo, na rozdíl od předchozího období a částečně i meziválečných let. Asi nejviditelněji – přinejmenším pro veřejnost – se to projevovalo v politice paměti, avšak není jednoduché identifikovat bezprostřední vliv konkrétních vlád – střídajících se po roce 1990 v Československu, a pak na Slovensku, v Rumunsku a Maďarsku – na práci jednotlivých historiků. Politika sice mohla i krátkodobě změnit aktuální „politické klima“, zesílit či oslabit některé trendy – a tím i pozice historiků a historiografických směrů –, ale trvalé „výsledky“ mohla přinést jen delší období, jako léta vlády či vlivu Vladimíra Mečiara na Slovensku, Iona Iliescuho v Rumunsku a Viktora Orbána v Maďarsku. Snadnější je vykázat dlouhodobý vliv nacionalismu a imperativu „budování národa a národního státu“, postupné změny v jejich intenzitě, ústupy a návraty během uplynulých desetiletích.

V následující části se zaměřím na trianonskou tematiku právě v tomto kontextu ve třech historiografiích po roce 1989. Není mým záměrem podat podrobný přehled, nýbrž se jen pokusím objasnit odborné kontexty, ve kterých vznikly práce z výročního období.

„Trianon“ ve slovenské historiografii: Uhersko mizící za Československem

Slovenští historici hodnotili rozpad Uherska i v polistopadové době tradičně především ze „slovenské“ perspektivy a zabývali se hlavně vznikem Československa a integrací Slovenska do nové republiky. Trianonská mírová smlouva byla pro ně víceméně marginální záležitostí, potvrzením nového statu quo. Navíc prioritou byla spíše jiná témata, jako například Slovenský štát nebo komunistický režim na Slovensku.⁴² Výzkumu trianonské problematiky dlouho dominovali reprezentanti nacionalistické školy, jako Ladislav Deák⁴³ a Marián Hronský,⁴⁴ mezi jejichž pokračovatele patří například Róbert Letz,⁴⁵ ale sem se dají zařadit i některé publikace Ústavu pamäti národa či Matice slovenské, z pomezí historiografického mainstreamu a nacionalistických kruhů. „Trianon“ se dále stal stálíci pro autory z antirevizionistické subkultury⁴⁶ – reflektující na obdobnou, ale revizionistickou subkulturu v Maďarsku –, ale jejich práce jsou už za hranicemi seriózní literatury. Představitelé národního analytického směru, kteří zkoumali dějiny 20. století, včetně maďarsko-slovenských vztahů – například Dušan Kováč, Elena Mannová, Peter Zelenák, Bohumila Ferencuhová, Milan Zemko nebo Štefan Šutaj – se vyloženě „Trianonu“ nevěnovali, i když se ho často dotýkali.⁴⁷ Jestliže se téma oběvilo v syntézách, tak většinou spíše zjednodušeně, v duchu národního (etnocentrického) narativu.⁴⁸ Je příznačné, že i autoři jinak průkopnické práce o slovenských národních mýtech z roku 2005⁴⁹ se o rozpadu Uherska zmiňovali jen okrajově. Důležitým počinem bylo však slovenské vydání monografie Ignáce Romsicse o Trianonu,⁵⁰ ale paradigmatická změna přišla až po roce 2010.

42 HOLEC. *Triumf a katastrofa*. Bratislava 2020, s. 282-283; VÖRÖS, Rozpad Uhorska, s. 58-61; MICHELA. Sorsfordító évek, nyolcas évfordulók és a szlovák történetírás. In MICHELA, *Trianon labirintusaiban*, s. 179-196 a 207.

43 DEÁK. *Trianon. Illúzie a skutočnosť*. Bratislava 1995; DEÁK, ed. *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920*. Martin 1995.

44 HRONSKÝ. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava 1998; HRONSKÝ. *Trianon: vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava 2011.

45 LETZ. *Slovenské dejiny IV. 1914–1938*. Bratislava 2010; LETZ. Pojem slovenského územia v 20. storočí. In LETZ a kol. *Slovenské územie v historickom kontexte*. Martin 2017, s. 157-210.

46 Viz např. publikace vydavatelství Kubko Goral. K tomu: SZARKA. Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban. In *Történelmi Szemle*, 2012, roč. 54, č. 3, s. 483.

47 Viz např. FERENCÚHOVÁ. Veľmocenský diktát alebo vedecký problém? Rokovania o hraniciach Československa v prvej fázi mierovej konferencie v Paríži roku 1919. In ŠVORC; HARBULOVÁ et al. *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov; Bratislava; Wien 1999, s. 236-251 a ŠUTAJ, Trianon v historickej pamäti na Slovensku. s. 97-114.

48 Viz např. ČAPLOVIČ; ČIČAJ; KOVÁČ et al. *Dějiny Slovenska*. Bratislava 2000.

49 KREKOVIČ; MANNOVÁ a KREKOVIČOVÁ, ed. *Mýty naše slovenské*. Bratislava 2005.

50 Je také příznačné, že Romsicsovu knihu vydalo nakladatelství Kalligram, vedené Lászlóm

Nástup nové generace historiků, kteří se už programově snažili o transnacionální analýzu trianonské tematiky, symbolizovala mezinárodní konference v Nových Zámčích uspořádaná k devadesátému výročí podpisu Trianonské mírové smlouvy. Projekt Lászlóa Vöröse a Miroslava Michely byl exemplární, jak pro slovenskou, tak pro maďarskou historiografii, a to z tematického i z metodologického hlediska. Jako organizátoři konference a editoři kolektivní monografie, jež vyšla o tři roky později,⁵¹ se snažili o interdisciplinaritu, posílení společenských dějin a mikrohistorie „Trianonu“, přičemž kladli důraz i na teoretickou rovinu výzkumu této problematiky. Opustili kategorii národních historiografií, navíc se neomezili „pouze“ na maďarsko-slovenský dialog, nýbrž pozvedli projekt na mezinárodní úroveň. Vörös a Michela se nepokoušeli o přímou konfrontaci s nacionalistickou školou, jejíž vliv byl tehdy asi ještě příliš silný a ani politický kontext – „rozumný historismus“ Roberta Fica⁵² a přítomnost Slovenské národní strany Jána Sloty ve vládě – nebyl nejpříznivější. Jejich přístup však umožnil nejen aplikaci nových teoretických výsledků z oblasti výzkumu nacionalismu a historiografie, nýbrž i nalezení takového jazyka, který nabízí i naději na pokračování maďarsko-slovenského dialogu, jenž jinak často uvázl na mělčině národních interpretací.

Za typický příklad takového uvážnutí může sloužit kapitola o rozpadu Uherska v plánované, tzv. maďarsko-slovenské společné učebnici, jejíž autory byli Marián Hronský a Balázs Ablonczy. Na rozdíl od jiných částí publikace, které vznikly jako skutečně společné texty slovenských a maďarských historiků, „trianonská“ kapitola poukázala na diametrálně odlišné výchozí body a výsledkem byly dvě „národní“ verze, vlastně dva paralelní monology o událostech z let 1918–1920.⁵³ V těchto rámcích zůstal i už zmiňovaný silně polemický článek Romana Holece z roku 2010 o maďarském vnímání „Trianonu“. Přestože byla jeho kritika aktuálního maďarského historického diskurzu v mnoha případech oprávněná – což ostatně potvrdily i procesy následujících let –, i Holecovy argumenty vycházely nejednou ze slovenského národního (ba dokonce nacionalistického) narativu.⁵⁴

Konference a kolektivní monografie Vöröse a Michely tedy sice znamenaly razantní pokus o přehodnocení „Trianonu“ ve slovenském odborném diskurzu

Szigetím, jehož dlouholetá maďarsko-slovenská „kulturní mediace“ má obrovský význam.

51 MICHELA a VÖRÖS, eds. *Rozpad Uherska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava 2013.

52 MICHELA. Az eltűnt idő őrei. In MICHELA, *Trianon labirintusaiban*, s. 209.

53 Výsledkem projektu koordinovaného Štefanem Šutajem a Lászlóm Szarkou sice neměla být učebnice, nýbrž „pomocný materiál“, ale ve veřejnosti se o ní mluvilo jako o „učebnici“. Viz kapitolu o rozpadu Uherska a Trianonské mírové smlouvě od M. Hronského a B. Ablonczyho (rukopis).

54 HOLEC. Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. In *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 2, s. 291–312.

a jejich transnacionální analytický přístup se stal silným směrem v historiografii, avšak na další kroky tímto směrem se muselo čekat téměř deset let.

„Trianon“ a rumunská historiografie: triumf národní jednoty Rumunů

Přechod do postkomunismu v rumunské historiografii nebyl zdaleka tak radikální, jako svérázná kombinace revoluce a státního převratu v prosinci 1989. V historické obci Rumunska si zachovali vůdčí postavení nacionalističtí historici, kteří se po pádu Ceaușescuho národního komunismu vrátili k meziválečnému nacionalismu. Ostatně právě meziválečné období se stalo jedním z nejdůležitějších výzkumných témat z historie 20. století: přehodnocení „Velkého Rumunska“ se mísilo s pokusem o rehabilitaci režimu maršála Iona Antonesca a legitimizací politických snah o „znovusjednocení“ Rumunska a Moldavska. Historici jako například Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, Florin Constantiniu a Ioan Agrigoroaiei⁵⁵ prezentovali vznik a budování „Velkého Rumunska“, politický a kulturní – méně pak společenský – vývoj v Rumunsku mezi světovými válkami v tradičním nacionalistickém duchu a jejich interpretace víceméně korelovaly s ideologií a diskurzem tehdejších postkomunistických elit. Většina mainstreamových autorů pokračovala v psaní rumunského národního příběhu, v jehož centru stály – jak to formuloval přední historik Ioan Scurtu – „čtyři základní pilíře“ rumunské identity, tj. starobylost, kontinuita, nezávislost a jednota.⁵⁶

Stojaté vody historické produkce rozvřily v druhé polovině devadesátých let až práce Luciana Boie a několika dalších historiků, kteří se nebáli zpochybnit některé zmíněné prvky rumunského národního příběhu. Jenže dekonstrukce národních mýtů a na nich založeného nacionalistického narativu znamenal podle jejich konzervativních kritiků i útok na samotné základy rumunské národní identity. Bouřlivé ohlasy v odborné a kulturní, ba i politické veřejnosti na publikace napsané a editované Boiou – především na jeho už zmiňovanou *Historii a mýtus v rumunském veřejném povědomí*, přeloženou do mnoha cizích jazyků – nebo na „alternativní“ učebnice dějepisu z roku 1999, editované Sorinem Mitem,⁵⁷

55 SCURTU a BUZATU. *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*. București 1999; CONSTANTINIU. *O istorie sinceră a poporului român*. București 2002; AGRIGOROAIEI. Marea Unire. In PLATON, ed. *Istoria Românilor VII/II*. București 2003, s. 463–539.

56 Scurtuho cituje MURGESCU, The Romanian Historiography, s. 49–50. Typickým dílem je například kolektivní monografie o bojích s Maďarskem v letech 1918–1919, vedoucích k „Trianonu“: PREDA; ALEXANDRESCU a PRODAN. *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918–1919*. București 1994.

57 PĂRĂIANU, National Prejudices, Mass Media and History Textbooks: The Mitu Controversy. In TRENCSENYI; PETRESCU; PETRESCU et al., eds. *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*. Budapest; Iași 2001, s. 93–117; MURGESCU, The Romanian Historiography, s. 47–48., dále viz MITU. *România și ungurii*. Iași, 2024.

jednoznačně ukázaly sílu tradičního nacionalismu v rumunské historiografii a historickém vědomí.

Situaci možná nejlépe ilustruje vydání mnohosvazkové „velké akademické syntézy“ rumunských dějin po přelomu tisíciletí. Přestože její kapitoly mají (respektive měly by) představovat vrchol aktuálního mainstreamu rumunské historiografie, tedy budoucí kánon, série vyvolala spoustu odborných kritik.⁵⁸ Podle Bogdana Murgescu „Zůstává [...] otevřenou otázkou, zda se syntéza Akademie skutečně stane standardní verzí velkého historického příběhu, anebo zda zůstane textem, který má pouze historiografickou hodnotu.“⁵⁹ Například první světová válka, sjednocení Rumunů a Velké Rumunsko jsou v nich hodnoceny v nacionalisticko-triumfalistickém a teleologickém duchu, což mnohem víc připomíná historiografii první poloviny 20. století, než současný odborný diskurz. O poněkud nový pohled na „trianonskou“ tematiku se pokusil Lucian Leuștean z Univerzity v Iași ve dvou svazcích z let 2002–2003, avšak i on se soustředil převážně na politické a diplomatické dějiny konce války a meziválečného období. Sice se odvážně pustil do dekonstrukce několika rumunských nacionalistických mýtů a snaží se o dialog s maďarskou interpretací „Trianonu“, tradiční narativ a etnocentrickou perspektivu úplně neopustil.⁶⁰

Každopádně Boia a jeho kolegové inspirovali celé generace historiků a otevřely nové cesty rumunské historiografii. Po přelomu tisíciletí se tak objevilo čím dál víc historiků a společenských vědců, kteří si osvojili (a aplikovali) kritický pohled na nacionalistický narativ – například Irina Livezeanu, Sorin Antohi, Constantin Iordachi, Maria Bucur a Lucian Nastasă-Kovács.⁶¹ Část z nich sice působí v zahraničí (hlavně v USA nebo na CEU), což jejich vliv poněkud – alespoň v krátkodobé perspektivě – omezoval, nicméně pomalu, ale jistě posílili národní analytický a transnacionální analytický směr i v Rumunsku. Tomu, že dnes už znamenají vážnou konkurenci nacionalistickému proudu, napomohla pak i změna politického klimatu – konec hegemonie postkomunisticko-nacionalistických sil po roce 2004.⁶²

58 MURGESCU, The Romanian Historiography, s. 50–53.

59 MURGESCU, The Romanian Historiography, s. 53.

60 LEUȘTEAN. *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon (1918–1920)*. Iași 2002 a LEUȘTEAN. *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)*. Iași 2003.

61 LIVEZEANU. *Cultural Politics in Greater Romania*. Ithaca 2000; IORDACHI. „The California of the Romanians”: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878–1913. In TRENCSENYI; PETRESCU; PETRESCU et al., eds. *Nation-Building*, s. 121–152.; BUCUR a WINGFIELD, eds. *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*. La Fayette 2001; NASTASĂ-KOVÁCS a SDROBIȘ, eds. *Politici culturale și modele intelectuale în România*. Cluj-Napoca 2013.

62 Po prvním vítězství pravicové koalice vedené Emilem Constantinescem (v roce 1996) k tomu došlo po volebnímu triumfu Traiana Băsescuho v roce 2004.

Přes tuto pomalou transformaci má konzervativní nacionalistická škola v mainstreamu trianonské tematiky nadále převahu. Tím spíš, že kromě oficiální podpory dostala v druhém desetiletí 21. století novou vůdčí osobnost v osobě medievalisty Ioana-Aurela Popa. Pop, jenž v letech 2012–2020 byl rektorem Univerzity Babeș–Bolyai v Kluži, je reprezentantem moderního „proevropského nacionalismu“ a dá se říct, že pokračuje v „misii“ Ioana Scurta ohledně ochrany rumunské identity a národních hodnot. Jeho zvolení do čela Rumunské akademie v roce 2018 nejen posílilo jeho pozici, nýbrž znamenalo i oficiální legitimizaci jeho aktivit: Pop se totiž pravidelně vyjadřuje k různým aktuálním jevům rumunské společnosti a patří mezi nejzarputilejší kritiky Luciana Boie.⁶³

Maďaři v trianonském labyrintu: cesta ven a zase zpátky

Pád komunistického režimu se v mainstreamu maďarské historiografie „Trianonu“ nijak zvlášť neprojevil. V devadesátých letech na práci Zsuzsy L. Nagy, Magdy Ádám, Márie Ormos a Ference Glatze navázali Ignác Romsics a László Szarka, kteří se postupně stali nejvýznamnějšími odborníky na toto období.⁶⁴ Jelikož zájem o trianonskou tematiku byl čím dál větší – a už mu nestála v cestě žádná omezení –, počet historiků, kteří se jí věnovali, rostl dál. S důležitými pracemi přišli Miklós Zeidler, Balázs Ablonczy, Nándor Bárdi, Gergely Romsics, Árpád Hornyák⁶⁵ a také několik maďarských historiků působících v sousedních zemích, jako například Attila Simon nebo István Gaucsík.⁶⁶ Metodologicky i tematicky tu však ještě dlouho dominoval konzervativní přístup, tedy zájem

63 Viz např. POP. *Istoria, adevărul și miturile*. București 2002; POP. *Scurtă istorie a românilor*. București 2019; dále viz např. IVAN. *Stat, majoritate și minoritate națională în România*. Cluj-Napoca 2011.

64 ROMSICS, ed. *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. Budapest 1998; ROMSICS. *A trianoni békeszerződés*. Budapest 2001; ROMSICS. *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Budapest 2012; SZARKA. *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony 1995; SZARKA. *A multiethnikus nemzetállam 1918–1992*. Pozsony 2016.

65 ZEIDLER, ed. *Trianon*. Budapest 2003; ZEIDLER. *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest 2002; ABLONCZY. *Trianon-legendák*. Budapest 2010; BÁRDI. *Otthon és haza. Csikszereda 2013*; ROMSICS. *Nép, nemzet, birodalom – A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941*. Budapest 2010; HORNYÁK. *Hungarian–Yugoslav Relations, 1918–1927*. Boulder, Co 2013. Vedle témat, přímo souvisejících s „Trianonem“ pokračovalo i zpracování maďarského nacionalizmu, národnostní politiky dualistického Uherska nebo pozdějších období. Viz např. VAR-GA. *Árpád a város fölött*. Budapest 2017; GYURGYÁK. *Ezzé lett magyar hazátok*. Budapest 2007; BALOGH. *Küzdelem Erdélyért*. Budapest 2013.

66 SIMON. *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja 2008; GAUCSÍK. *A jog erejével: A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése. Dokumentumok 1918–1938*. Pozsony 2008.

hlavně o politické a diplomatické dějiny. Společenské dějiny, interdisciplinarity, teoretické otázky a transnacionální přístup se do trianonského mainstreamu dostaly trochu později – významnou roli tu hráli vedle historiků – jako Gábor Gyáni, Gábor Egry, Bálint Varga a Veronika Szeghy-Gayer⁶⁷ – sociologové a antropologové jako Éva Kovács a Margit Feischmidt.⁶⁸ Zatímco společenští vědci se zasloužili o rozšíření horizontu bádání na nová témata a na aktuální společenské jevy spojené s důsledky Trianonské mírové smlovy, László Szarka a Nándor Bárdi zapojili řadu maďarských odborníků ze zahraničí a pracovali na posílení a institucionalizaci výzkumu maďarských menšin.⁶⁹ Poněkud zjednodušeně řečeno se tedy po roce 1989 odehrával v maďarském trianonském mainstreamu pozvolný „organický“ posun od národní analytické k transnacionální analytické historiografii.⁷⁰

Nacionalističtí autoři, jako například Ernő Raffay, zůstali v tomto kontextu po dlouhou dobu na periferii a v – jinak vzkvétající – trianonské/revizionistické subkultuře.⁷¹ Charakteristický je z tohoto hlediska osud „Muzea Trianonu“, které bylo založeno ve Várpalotě v roce 2002 a dokumentárního seriálu a filmu Gábor Koltayho *Velünk élő Trianon* z roku 2004.⁷² Oba projekty představují tradiční nacionalistický přístup k trianonské tematice, a tak byly dlouho v marginální pozici: muzeum fungovalo léta s relativně nízkým rozpočtem jako nepříteli známá instituce a film se v maďarské veřejnoprávní televizi příliš nevysílal.

Zdálo se, že tyto procesy týkající se výzkumu a zpracování „Trianonu“ směřovaly pomalu k tomu, aby se maďarský historický i veřejný diskurz dostaly definitivně ven z nacionalistického bludiště traumatu. O tom svědčila i vášnivá – ale zároveň odborná – debata kolem charakteru „trianonského traumatu/neurózy“.⁷³

67 GYÁNI. *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest 2000; GYÁNI. *Az elveszített múlt*. Budapest 2010; EGRY. *Etnicitás, identitás, politika – Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Budapest 2015; SZEGHY-GAYER. *Felvidékből Szlovénzkó*. Budapest 2016.

68 FEISCHMIDT. *Nemzet a mindennapokban – Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest 2014.

69 Za syntézu jejich činnosti můžeme považovat svazek FEDINEC; BÁRDI a SZARKA, eds. *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest 2008. Anglicky viz BÁRDI; FEDINEC a SZARKA, eds. *Minority Hungarian communities in the twentieth century*. Boulder, Co 2011.

70 Názorně tento posun dokládají například zmiňované publikace G. Egryho, M. Zeidlera a B. Ablonczyho.

71 Viz ZAHORÁN. A trianoni labirintus. In SZALAI, ed. *A nemzeti mítoszok szerkezete és funkciója Kelet-Európában*. Budapest 2013, s. 9-54.

72 Jak muzeum, tak film se pohybují na pomezí nacionalisticky nostalgických a revizionistických interpretací. Viz <https://www.trianonmuzeum.hu/> a <https://nava.hu/id/mec-1626754/>

73 Diskusi shrnul LACZÓ. *The „Trianon“ – Debate in the Hungarian Left-Liberal Weekly Élet*

Avšak politické změny v Maďarsku v druhé polovině prvního desetiletí 21. století – diskreditace levice a liberálů, posílení extrémní pravice (vznik Jobbiku) a nakonec drtivé vítězství Viktora Orbána v roce 2010 – tento pohyb nejdříve zpomalily a pak zvrátily. Už předtím se objevily časopisy, věnované public history s vyložene nacionalistickým zaměřením, jako *Trianoni Szemle* a *Nagy-Magyarország*,⁷⁴ které maďarská akademická obec dlouho ignorovala. Jejich popularita a šíření trianonských památníků po maďarském venkově ale opět vrhly světlo na trianonskou/revizionistickou subkulturu, jejíž protagonisté očekávali od návratu Orbánovy „národní vlády“ nejen podporu, ale i emancipaci. Zčásti se jí dočkali: jedním z prvních symbolických počínů nového parlamentu v roce 2010 bylo vyhlášení 4. června – tj. výročí podpisu Trianonské mírové smlouvy – za pamětní „den národní soudržnosti“.⁷⁵ Stát začal finančně podporovat – kromě nově založených institucí – i nacionalistickou publikační činnost, Muzeum Trianonu⁷⁶ a „vrátila se do veřejnosti“ i zmiňovaná produkce Gábora Koltayho.

Nicméně budování Orbánova „systému národní spolupráce“⁷⁷ probíhalo léta v relativním klidu, alespoň ohledně maďarské historické obce. Převážná většina existujících struktur (výzkumné ústavy Maďarské akademie věd, univerzity atd.) sice zůstala zachována, ale vláda začala vytvářet paralelní „vlastní“ odborné a „odborné“ instituce (jako zčásti Veritas Történetkutató Intézet a hlavně pak Magyarorsággutató Intézet). Ty charakterizoval konzervativní přístup a návrat k nacionalistické škole a jejich pracovníci sahalí často k toposům a motivům z meziválečné doby.⁷⁸ Příznačné bylo i nahrazení slovního spojení „Trianonská mírová smlouva“ ve veřejném – a zčásti i v odborném – diskurzu „trianonským diktátem“. Vypuzení CEU z Maďarska a odtržení výzkumných ústavů od Maďarské akademie věd mezi lety 2017–2019 už ukazovala radikalizaci vládní politiky i v této oblasti. I v mediálním prostoru, který se čím dál víc dostal pod

és Irodalom. [online]. Viz ještě KOVÁCS. O traumatickej pamäti Trianonu. In VÖRÖS a MICHELA, eds. *Rozpad Uhorska*, s. 265-276; KUSÁ a MICHELA. Dejiny a kultúrna trauma. Trianon a politiky verejného spomínania na Slovensku a v Maďarsku. In VÖRÖS a MICHELA, eds., *Rozpad Uhorska*, s. 277-305.

74 Oba časopisy začaly vycházet v roce 2009.

75 Na tyto jevy reagoval Roman Holec ve svém článku *Trianonské rituály*. Viz ještě ZAHORÁN. A Trianon-jelenség pozsonyi tükörben. In *Történelmi Szemle*, 2011, roč. 53, č. 4, s. 591-613 a SZARKA. Párhuzamos jelenségek. In *Történelmi Szemle*, 2012, roč. 54, č. 3, s. 469-490.

76 I když se vedení muzea nakonec nepodařilo přestěhovat sbírku do hlavního města.

77 Viz KOVÁCS a TRENCSÉNYI, eds. *Brave New Hungary. Mapping the „System of National Cooperation“*. London 2020; ROMSICS. Identitás, identitáspolitika és történelmi emlékezet. In GYURGYÁK; KOVÁCH; PÁLINKÁS; ROMSICS a SZATHMÁRY, eds. *Merre tovább? Magyarország helyzete és kilátásai*. Budapest 2026. s. 95-113.

78 Ale postupně se radikalizovali i někteří autoři trianonského mainstreamu, jako například Gyula Popély.

přímou kontrolu vlády, docházelo k opomíjení renomovaných odborníků a jejich postupnému nahrazování novými odborníky, jejichž interpretace a narativy byly v souladu s oficiální politikou paměti. Což před výročními lety nebylo zcela zanedbatelné.

Když tedy shrneme tyto procesy, tak je dobře vidět, že ohledně dějin 20. století charakterizuje všechny tři historiografie určitá „pluralita mainstreamů“. Tato pluralita je však dynamická a jsou tady i jisté rozdíly: zatímco na Slovensku se nacionalistický přístup postupně dostal do pozadí a mainstreamu momentálně dominují spíše národní analytické a transnacionální analytické směry, v Rumunsku zůstala nacionalistická škola v centrální pozici, přičemž ty analytické se rozvíjejí paralelně s ní. V maďarském mainstreamu si uchovála dominanci národní analytická škola – ke které se přidal sílicí transnacionální analytický přístup –, ale v posledních dvaceti letech zesílili nacionalisté, kteří se v něm snaží převzít vedení. To se jim ještě nepodařilo, takže se mainstream rozdvojil na dva paralelní proudy a uvidíme, co přinesou politické změny po volební porážce režimu Viktora Orbána v dubnu 2026.

Výroční politiky paměti a historiografie

I z mezinárodního hlediska významná kulatá výročí v letech 2018–2020 způsobila určité rozpaky jak na Slovensku a v Rumunsku, tak v Maďarsku. Na Slovensku se nabízely otázky, proč a jak by měli Slováci oslavovat vznik státu, který už ani neexistuje, a to zčásti právě „kvůli nim“, Slovákům? A co budou 4. června dělat Maďaři? V Rumunsku mohli vidět nejen možnost, ale i povinnost: kulaté výročí „historické hvězdné hodiny Rumunů“, tedy „Velkého sjednocení“ by měli oslavit nějak velkolepě, ale jak? A co bude s Trianonem, který Rumuny ani moc nezajímá? V Maďarsku byla bezradnost ještě silnější: co si mají počít s výročími, která jsou v maďarském kolektivním vědomí přítomná jako historické katastrofy, zdroje dodnes živého traumatu a národní frustrace?

Česko-Slovenské století a trianonské gesto Igora Matoviče

O slovenských rozpacích svědčily už rozvleklé diskuse o státních svátcích a poté svérázné rozhodnutí o mimořádném svátku v roce 2018.⁷⁹ Nakonec se našlo i řešení, které se ukázalo být jako dobré: společné oslavy s Českou republikou; Češi se beztak staví ke vzniku Československa mnohem jednoznačněji a s oslavami 28. října už mají bohatou zkušenost. Navíc česko-slovenské připomínání může mobilizovat starší generace, které k někdejšímu společnému státu přistupují ještě

79 KŠIŇAN. Vznik Československa v historické paměti na Slovensku. In HANULA, ed. *Dlhá cesta od monarchie k republice*. Bratislava 2021, s. 309-310; KMEŤ. Problém čechoslovakizmu na Slovensku po Novembri 1989. In HUDEK, KOPEČEK a MERVART, eds. *Čecho/slovakismus*. Praha 2019, s. 392-393.

(nebo už) nostalgicky. Výroční rok tedy proběhl ve znamení česko-slovenských akcí a komemorací, a nejvyšší státní činitelé připomenuli rok 1918 společně, 27. a 28. října v Praze a pak 30. v Martině. Po celém Slovensku (a Česku) se konaly oslavy, kladly se věnce, předávaly se pamětní desky a pomníky, pronášely se slavnostní projevy, přičemž se zdůrazňoval význam první republiky a společného státu vůbec jako základu úspěchu dnešního Slovenska. Centrální osobností výročí se na slovenské straně stal bezesporu Milan Rastislav Štefánik, na jehož paměti – ba kultu – se cílevědomě pracovalo: slovenská vláda vyhlásila rok 2019 za rok M. R. Štefánika.⁸⁰ V roce 2020 přetáhl gordický uzel trianonského výročí čerstvě zvolený premiér Igor Matovič, jenž vyzval slovenské Maďary ke spojení sil při budování společné vlasti a pozval na Bratislavský hrad sto osobností z maďarské veřejnosti na Slovensku.⁸¹ Matovičova akce však zůstala ojedinělým gestem – a to ne kvůli memorandu s menšinovými požadavky předaném několika politiky, nýbrž spíše kvůli tomu, že nemělo pokračování ze slovenské strany.⁸²

Slovenská historická produkce tohoto období byla v souladu s pestrostí slovenského mainstreamu. Kromě publikací z pomezí nacionalistické a antirevizionistické subkultury,⁸³ jakou je kniha Jána Gábora a Ferdinanda Vrábela,⁸⁴ vznikly i serióznější nacionalistické práce – sem se dá zařadit i část textů ze sborníku *Rok 1918...*⁸⁵ Kategorie národního a transnacionálního analytického přístupu charakterizovala relativní hojnost: z dílny Historického ústavu Slovenské akademie věd vyšla řada sborníků a kolektivních monografií,⁸⁶ vedle nich je třeba zmínit biografii Michala Kšíňana o Štefánikovi,⁸⁷ česko-slovenskou publikaci o Čechoslovákismu,⁸⁸ „trianonskou monografii“ Romana Holece⁸⁹ a knihu Ondreje

80 Rok M.R. Štefánika. In *mrstefanik.sk* [online].

81 A Matovič-gesztus. In *Országút* [online].

82 V tom hrálo roli nejen Matovičovo odstoupení o rok později, ale nejspíše i dlouholeté neúspěchy maďarské politické reprezentace na Slovensku.

83 TARABČÁKOVÁ. *Stala sa Maďarom krivda? Skutočná pravda o Trianone*. Bratislava 2020.

84 GÁBOR a VRÁBEL. *Život národa je večný. Sto rokov od Trianonu 1920 – 2020*. Bratislava 2020.

85 LETZ a MAKYNA, eds. *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy*. Martin 2020. Viz ještě např. PARENÍČKA. *Slovensko-maďarské storočie 1918/1920 – 2018/2020 v historických, historiografických, biografických a bibliografických poznámkach*. Martin 2021.

86 Viz např. HUDEK; ŠOLTÉSZ a kol. *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava 2019; HANULA, ed., *Dlhá cesta od monarchie k republike; DUDEKOVÁ-KOVÁČOVÁ a kol. V supermarketech dejín. Podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore*. Bratislava 2021; KOVÁČ a HANULA, eds. *Z monarchie do republiky*. Bratislava 2022; POSCH a kol. *Rok 1918 a potom... Slovenská spoločnosť na prahu novej éry*. Bratislava 2022.

87 KŠIŇAN. *Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami*. Bratislava 2021.

88 HUDEK; KOPEČEK a MERVART, eds. *Čecho/slovakismus*. Praha 2019.

89 HOLEC. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava 2020.

Ficeriho o Košicích.⁹⁰ Vliv politiky na historiografii nebyl silný – nebo alespoň nebyl nápadný.

Velké Rumunsko a trianonský zákon

Rumunští nacionalisté viděli ve stém výročí vzniku Velkého Rumunska jedinečnou šanci, kterou nechtěli promarnit. Oslavy se pro ně staly příležitostí k posílení rumunské národní identity a dalšímu budování národního státu (integraci většiny i menšin), k mezinárodní propagaci Rumunska a zlepšení jeho nepřiliš pozitivní „image“, a k historické legitimizaci národního sjednocení v roce 1918, které by se případně mohlo zopakovat – a za příznivých okolností by se mohlo uskutečnit (znovu)sjednocení Moldavska a Rumunska.⁹¹ Několikrát se ohledně ochrany rumunské identity, státní integrity a podobných témat ozvala i Rumunská akademie.⁹²

Zatímco část rumunské politické elity se k výročím postavila jako k domácímu úkolu, který je nutné splnit (a mít to bez větších problémů z krku), jiný segment – především intelektuálové – pojal výročí jako příležitost k sebereflexi. Tyto tři přístupy byly na rumunských komemoracích zřetelně vidět. Část plánovaných projektů – rekonstrukce a výstavba řady budov a pomníků (jako například dokončení pravoslavné katedrály v Bukurešti nebo postavení památníku „Velkého sjednocení“ v Alba Iulii), velkolepé veřejné akce (oslavy, projevy, výstavy), vydání výročních publikací atd. – se úspěšně realizovala. Mnohé však nebyly včas (nebo vůbec) dokončeny a nekonalo se nakonec ani sjednocení „dvou rumunských států“. Nicméně veřejnost charakterizoval po celý rok triumfalistický diskurz politických a kulturních elit, který vrcholil slavnostními projevy v parlamentu o národním sjednocení v březnu a listopadu a pak oslavami v Alba Iulii a Bukurešti 1. prosince 2018.

Harmonii oficiálního optimismu narušily jen hlasy několika společenských vědců a historiků, jejichž reflektivní bilance uplynulého století se mísila s kritikou aktuálních elit a jejich výkonu po roce 1989. Oslavy „Velkého sjednocení“ sice nepřinesly konflikty s maďarskou menšinou v Rumunsku – čehož se někteří obávali – a ani politické napětí nedosáhlo nadstandardní intenzity, avšak politické a nacionalistické instrumentalizaci trianonského výročí se zabránit nepodařilo. Přijetí zákona o výročí podpisu Trianonské mírové smlouvy jako novém pamětním dni bylo více aktem stranických zápasů bukurešťské politiky než pro-

90 FICERI. *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvatel'ov Košic v medzivojnovom Československu*. Bratislava 2019.

91 FÖCZE a ZAHORÁN. Mérlegen a „Nagy Egyesülés”. Vita 1918-ról és Románia utóbbi száz évéről. In *Történelmi Szemle*, 2020, roč. 62, č. 4, s. 641-643.

92 Viz např. výzvu akademiků z roku 2017: Identitate, suveranitate și unitate națională. Apelul unor academicieni români. In *academia.ro* [online]

timadárským jevem, v konečném důsledku ale zákon vytvořil zcela zbytečně novou třetí plochu v internetnické i mezistátní relaci.⁹³

Tyto okolnosti vymezily i rámce rumunské historiografie v těchto letech. Vzhledem k „národnímu významu“ výročí, triumfalistický a vlastenecký oficiální tón reflektovala i většina odborného diskurzu. Vyšla spousta historických publikací – monografií, sborníků, speciálních čísel časopisů – a byla štědře financována i řada reprezentativních projektů, mezi které patřila i série dokumentů a syntéz o dlouhém procesu národního sjednocení Rumunů,⁹⁴ anglická verze knihy *Trianon, Trianon!...*,⁹⁵ která byla určitou – byť nepřiliš diferencovanou – reakcí na maďarskou trianonskou literaturu nebo více publikací Ioana-Aurela Popa.⁹⁶ Ačkoliv většina textů patřila spíše do nacionalistické školy⁹⁷ a bylo znovu vydáno mnoho klasických děl,⁹⁸ v pozadí nezůstaly ani národní a transnacionální analytické směry: například Adrian Cioroiu redigoval sborník studií hodnotících posledních sto let Rumunska,⁹⁹ Valentin Naumescu s více než dvaceti pěti autory analyzoval místo a roli Rumunska v kontextu mezinárodních vztahů po první světové válce,¹⁰⁰ Bogdan Bucur sestavil reprezentativní publikaci o „Velkém sjednocení“ a napsal analýzu selhání Velkého Rumunska,¹⁰¹ Ioan Stanomir prezentoval kritickou interpretaci uplynulého století,¹⁰² vyšel i rumunský překlad knihy O. J. Schmitta¹⁰³ a kniha rumunsko-americké historičky Marie Bucur o paměti světových válek v Rumunsku.¹⁰⁴ Aktivizoval se i Lucian Boia, jenž v několika populárních esejích vyvrátil více toposů tradičního národního narativu ohledně Rumunska v první světové válce a po ní.¹⁰⁵

93 Předkladatelé zákon odůvodnili připomínáním Trianonu v oficiální politice paměti Maďarska.

94 POP; BOLOVAN; BONDA et al, eds. *Construind Unirea cea Mare (Vol. I-VIII)*. Cluj-Napoca 2018.

95 PUȘCAȘ a SAVA, eds. *Trianon, Trianon! A Century of Revisionist Political Mythology*. Cluj-Napoca 2021.

96 POP. *Românii. Eseuri dinspre Unire*. Cluj-Napoca 2019.

97 Viz např. DRĂGULIN, ed. *Tratatul de la Trianon și destinul României Mari*. Iași 2021.

98 Například od Nicolae Iorgy, Gheorghe Brătianuho atd.

99 CIOROIU, ed. *Un centenar și mai multe teme pentru acasă. Ce au învățat și ce nu au învățat românii din ultimul secol de istorie*. Iași 2018.

100 NAUMESCU, ed. *România, marile puteri și ordinea europeană 1918–2018*. Iași, 2018.

101 BUCUR, ed. *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*. București 2017; BUCUR. *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*. București 2019.

102 STANOMIR. *La centenar. Recitind secolul României Mari*. București 2018.

103 SCHMITT. *România în 100 de ani*. București 2018.

104 BUCUR. *Eroi și victime. România și memoria celor două războaie mondiale*. Iași, 2019.

105 Viz např. BOIA. *În jurul Marii Uniri de la 1918. Națiuni, frontiere, minorități*. București 2017.

Maďarská a středoevropská solidarita

Maďarské elity se k připomenutí konce první světové války a zároveň rozpadu „tisíciletého“ Uherska postavily dvojím způsobem. Výročími roku 2018 – 28/30. října, 11. listopadu a 1. prosince¹⁰⁶ – se moc nezabývaly a soustředily se spíše na jejich vnitropolitické souvislosti (astrová revoluce a její okolnosti, vyhlášení Maďarské republiky rad 21. března 1919 atd.). V centru pozornosti byl „trianonský diktát“, na jehož památku byl rok 2020 vyhlášen „rokem národní soudržnosti“,¹⁰⁷ a komemorace měly být zorganizovány na sté výročí, tedy v den národní soudržnosti.¹⁰⁸ Jelikož premiér Viktor Orbán a politici vládní koalice se rádi stylizovali do role jediných autentických představitelů národních zájmů a ochránců maďarských menšin v zahraničí, což nejednou vedlo ke konfliktům se sousedními zeměmi, dalo se očekávat, že komemorace úplně odlišně interpretovaných historických událostí budou generovat napětí i tentokrát. K tomu však nakonec nedošlo, což jen v menší míře vysvětluje mimořádná situace způsobená pandemií covidu-19. Skutečný důvod relativně klidného průběhu choulostivých výročí vězel v politických kombinacích. Maďarský premiér se snažil o sladění vlastních zájmů – „suverenismu“ Fideszu a boje proti „Bruselu“ a „silám globalizace“, ve kterých potřeboval spojence ve střední a východní Evropě – s tradičním maďarským nacionalismem, který je kvůli Trianonu v regionální izolaci. Kreativní ideologickou podporou posloužili provládní historici, kteří přišli se zčásti novou (postkoloniální), zčásti starou (revizionistickou) interpretací konce první světové války a nového evropského řádu.¹⁰⁹ Ve výročním diskurzu tak maďarsko-sousedské konflikty ustoupily do pozadí a důraz se kladl na středoevropskou solidaritu, suverenitu a nutnost spojení sil zdejších národů – což vyjadřovala hojně opakovaná metafora „*konce stoleté maďarské samoty*“.¹¹⁰ V Orbánových projevech chyběly tradiční maďarské fráze o křivdách způsobených sousedy, místo nich kritizoval spíše imperiální ambice velmocí – včetně USA – a jejich domácí „soudruhy“, s hojnou instrumentalizací paralel mezi historickými událostmi a aktuální situací. Novinkou bylo zdůrazňování úspěchů Maďarů – svoboda a národní soudržnost –, podané v tomto interpretačním rámci hlavně jako výsledek činnosti vlád po roce 2010.

106 Vznik Československa, příměří na západní frontě a připojení Sedmihradsko k Rumunsku.

107 18/2019. (VI. 18.) OGY határozat a 2020. év nemzeti összetartozás évének nyilváníásáról. *njt.jog.gov.hu* [online]

108 Nakonec byl kromě 4. června zasvěcen „Trianonu“ zčásti i státní svátek 20. srpna, kdy byl slavnostně odhalen ústřední památník národní soudržnosti v Budapešti, naproti parlamentu.

109 EGRY. The greatest catastrophe of (post-)colonial Central Europe? The 100th years anniversary of Trianon and official politics of memory in Hungary. In „*Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*“, 2020, roč. 18, č. 2, s. 123-142.

110 FÁBIÁN. Vége a száz év magánynak. In *Magyar Nemzet*, 13. února 2020, s. 11.

Produkce maďarské historiografie odpovídala tomuto kontextu. Trh zaplavilo velké množství revizionistické a trianonské literatury – reedice starších prací¹¹¹ a řada nových, mezi které patřilo například nové vydání knihy Ernőe Raffayho o svobodozednářských spiknutích proti Uhersku.¹¹² Vyšla samozřejmě i spousta vědeckých publikací a celé série knih,¹¹³ ale v odborné sféře byla asi nejviditelnější aktivita výzkumné skupiny „Trianon 100“, financované Maďarskou akademií věd.¹¹⁴ Skupina fungovala pod vedením Balázse Ablonczyho, jenž si vytyčil za cíl dokončit systematické vědecké zpracování trianonské tematiky. Ablonczy nakonec práci skupiny i výsledky vlastních výzkumů shrnul v knize „Neznámý Trianon“.¹¹⁵

Renomovaní historici však o pozornost veřejnosti museli soupeřit například s Márií Schmidt, vládní zmocněnkyní komemorací stého výročí konce války,¹¹⁶ nebo se skupinou kolem Lászlóa Gulyáse ze Segedínské univerzity. Zatímco Schmidt reprezentovala oficiální vládní přístup k historickým výročím, Gulyás několikrát prohlásil, že nadešel čas nahradit dominantní „postsocialistický“

111 Např. kniha Benedeka Jancsóa z meziválečného období o rumunské iredentě atd.

112 RAFFAY. *Szabaddkömvesek Trianon előtt*. Kőröstárkány-Kápolnásnyék 2019. Za typický příklad nostalgické literatury o Trianonu můžeme pokládat i již zmíněný časopis *Trianoni Szemle*, který v roce 2020 vydal ročenku *Trianoni Szemle 2020 Emlékkönyv*.

113 Viz např. sérii Úřadu parlamentu o rozpadu Uherska a Trianonské mírové smlouvě: např. SZARKA, ed. *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés*. Budapest 2017; HERMANN a LIGETI, eds. *1918 – A nagy összeomlás*. Budapest 2019; GYURGYÁK, ed. *Trianon 100 – Vértő Magyarország, Emlékező Magyarország 1-2*. Budapest 2020; ROMSICS. *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest 2018; HATOS. *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest 2018; HATOS. *Rosszfiúk világforradalma. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története*. Budapest 2021; SIMON. *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*. Somorja 2021; SZEGHY-GAYER. *Felvidékből Szlovénzkó*. Budapest 2016; JESZENSZKY. *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására*. Budapest 2016; MISKOLCZY. *Román nemzetgyűlés Gyulafehérvárott 1918. december 1*. Budapest 2019; BÁRDI a GYURCSÍK, eds. *Nemzetiségi parlamenti képviselő. Nemzetiségi képviselő Magyarországon és az utódállamok parlamentjeiben (1869–1918/1920–1990)*. Budapest 2022.

114 <https://trianon100.hu/publikaciok> Viz např. BÓDY, ed. *Háborúból békébe. A magyar társadalom 1918 után*. Budapest 2018; SIMON, ed. *Csehszlovák iratok a magyar-szlovák államhatár kijelöléséhez (1918–1920)*. Budapest 2019; RÉVÉSZ. *Nem akartak katonát látni? – A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest 2019; BALOGH, ed. *Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Dokumentumok*. Budapest 2020; ABLONCZY, ed. *Úton – Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után*. Budapest 2020; RIGÓ. *Háború, profit, Trianon. Hogyan vészelté át a polgárság az első világháborút?* Budapest 2022; ROMSICS. *Összeomlás és útkeresés, 1917–1920. A magyar külpolitikai gondolkodás útjai*. Budapest 2023.

115 ABLONCZY. *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei 1918–1921*. Budapest 2020.

116 SCHMIDT. *Új világ született. 1918–1923*. Budapest 2019.

narativ Trianonu „národně-konzervativním“.¹¹⁷ Zdá se však, že ani Gulyásem redigovaná mnohosvazková série,¹¹⁸ ani publikace provládního Magyarságkutató Intézet (Ústavu pro výzkum maďarství),¹¹⁹ založeného v roce 2019, těmto ambicím nebyly s to dostát – a to ani přes čím dál zřetelnější marginalizaci „odborného mainstreamu“. Rozpadu Uherska se věnovaly i další výzkumné skupiny a ústavy: v první řadě mezinárodní (ERC) projekt NEPOSTRANS Gábora Egryho, jehož tým se zaměřil na transnacionální a mikrohistorii posthabsburského prostoru v souladu s aktuálním mezinárodním historiografickým trendem,¹²⁰ nebo konferenční sborníky Úřadu parlamentu¹²¹ a knihy z dílny Veritasu¹²² – ty už s mnohem tradičnějším přístupem k otázce Trianonu. Přes tuto pestrost a různorodost výročního odborného diskurzu dostaly největší publicitu spíše debaty – často vysloveně ostré a osobní –, které se pohybovaly na pomezí politiky a historiografie.¹²³ Priority vlády byly velice zřetelné právě 4. června 2020, kdy se ve veřejnoprávních médiích objevilo jen několik málo uznávaných odborných autorit (například už zmiňovaný Balázs Ablonczy).

Oficiální komemorace výročí v letech 2018 a 2020 charakterizovaly oslavy národní a státní nezávislosti na Slovensku a národní jednoty v Rumunsku – včetně deklarované snahy o její opětovné naplnění. V Maďarsku se slavilo úspěšné přežití katastrofálního 20. století a znovunabytí svobody. Společnými rysy byla i hrdost na národní úspěchy: v Rumunsku na výsledky vývoje po roce 1989, na Slovensku po roce 1993, v maďarském případě zase po roce 2010 a víra v budoucnost. To vedlo k poněkud paradoxní situaci, že se maďarský optimismus octl vedle slovenské spokojenosti a rumunského triumfalismu. Komemorace však spojil i jejich etnocentrismus: ve všech státech se minulost připomínala v zásadě z vlastní národní perspektivy, nehledě na sousedy (s částečnou výjimkou česko-slovenských a rumunsko-moldavských vztahů). Nápadný rozpor mezi

117 TÓTH. A történelemtudományban nem zárult le a rendszerváltás – Gulyás László a Vasárnapnak. In *Vasárnap.hu* [online] a ÁGOSTON. Jelen idejű Trianon. In *Demokrata.hu* [online]

118 Viz <https://vikek.eu/a-trianoni-bekediktatum-tortenete-7-kotet/>

119 <https://mki.gov.hu/hu/> Viz např. KÖÖ a VIZI, eds. *A százéves trianoni békediktátum születése*. Budapest 2021.

120 Viz EGRY, ed. *Sorsfordító idők, hétköznapi emberek. Élet a Monarchia romjain*. Budapest 2023. <https://1918local.eu/>

121 Viz např. SZARKA, ed. *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés*. Budapest 2017; HERMANN a LIGETI, eds. *1918 – A nagy összeomlás*. Budapest 2019.

122 Viz např. ANKA, ed. „Valami fáj, ami nincs.“ *A Trianoni békekötés előzményei és következményei*. Budapest 2020 a další: <https://veritasintezet.hu/hu/kiadvanyaink/veritas-konyvek>

123 Viz např. Romsics Ignác a kultúrharcról: ki szólhat Trianonról és hogyan? In *24.hu* [online]; STUMPF. Szakács Árpád szabadkőműves meséi. In *Válaszonline.hu* [online]; GYÁNI. Trianon. A traumadráma természete. In *BUKSZ*, 2020, roč. 32, č. 2-3, s. 120-128; Miért lenne kötelező egyféleképpen emlékezni Trianonra? In *HVG.hu* [online]

tímto etnocentrismem a obligátními frázemi o „historickém usmíření“ a „společných evropských hodnotách“, opakovaných hlavně na Slovensku a v Rumunsku, a myšlenkou středoevropské solidarity a spolupráce, formulované maďarskými činiteli, očividně nikomu zvlášť nevadil.

Konkluze

Ve své studii jsem se snažil poukázat na to, že politika a politickými – ale i kulturními – elitami instrumentalizovaný nacionalismus z historické vědy nezmišlely úplně ani po pádu diktatur na Slovensku, v Rumunsku a Maďarsku. V jednotlivých zemích je však tento jev citelný v odlišné míře, navíc se jeho intenzita měnila i postupem času. V období po roce 1989 proběhla ve všech těchto státech dekonstrukce či aspoň významná korekce národního-nacionalistického narativu o rozpadu Rakouska-Uherska. Sté výročí konce první světové války poskytlo vynikající příležitost porovnat momentální vliv nacionalistických sil – které se proti těmto změnám snaží různými prostředky bojovat – na historiografii.

Na Slovensku je v současnosti nacionalismus – po jeho intenzivním vzestupu v devadesátých letech a kolem roku 2010 – slabší a méně přímý jsou i politické zásahy do vědeckého života. Mainstream historického výzkumu moderní doby – slovenského národního hnutí, vzniku Československa a první poloviny 20. století – by se na Slovensku dal charakterizovat jako směs nacionalistického, národního analytického a transnacionálního analytického směru. Přestože je nacionalismus v tomto segmentu slovenské historiografie tradičně silný, za dominantní by se momentálně daly pokládat spíše analytické směry, které se vyvíjejí v souladu s mezinárodními trendy. Tento stav zrcadlila i připomínání událostí z let 1918–1920 při jejich stém výročí.

V historickém mainstreamu Rumunska, zkoumajícím dějiny rumunského národního hnutí a vznik Velkého Rumunska, zůstala nacionalistická škola nadále v dominantním postavení, a to patrně i díky dlouhodobé převaze nacionalistů v kulturních a politických elitách země. Nástup nových generací však vedl k tomu, že v současnosti je hlavní proud už smíšený a nacionalističtí historici musí počítat s vážnou konkurencí kolegů z analytických směrů, jež jsou přes relativně slabší institucionální pozice početné a různorodé – zčásti i díky napojení na mezinárodní odborné sítě. Sté výročí „Velkého sjednocení“ a podpisu Trianonské mírové smlouvy poukázalo nejen na soulad mezi „oficiálním“ nacionalismem a vědou, ale zároveň zesílilo i kritická hodnocení dějin a aktuálního stavu Rumunska.

V maďarském historickém mainstreamu, jenž se dlouhou dobu vyvíjel relativně apoliticky a v mezinárodním odborném kontextu, opět zesílil nacionalismus po roce 2010. S podporou politických i kulturních elit režimu Viktora Orbána bylo vidět evidentní a zcela otevřenou snahu o návrat k nacionalistické

dominanci historické vědy. Maďarskou historiografii zabývající se „Trianonem“ charakterizuje v současnosti už téměř institucionální rozdělení na dva rivalizující „mainstreamy“: jeden „odborný“, s převahou národního analytického směru, vedle kterého jsou historici transnacionální analytické školy v poněkud marginálním postavení, a druhý „oficiální“, nacionalistický. V období stého výročí podpisu Trianonské mírové smlouvy byla dobře vidět symbióza vládní politiky paměti, aktuálního politického diskurzu a narativu konzervativní části maďarské historické obce.

O autorovi / About the author

Csaba Zahorán, Ph.D.

Institut pro výzkum střední Evropy, Národní univerzita veřejné služby – Ludovika, Budapest (Közép-Európa Kutatóintézet, NKE EJKK).

1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Maďarsko

e-mail: Zahoran.Csaba@uni-nke.hu

<https://orcid.org/0000-0001-5869-2933>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Internetové zdroje / Online sources

18/2019. (VI. 18.) OGY határozat a 2020. év nemzeti összetartozás évének nyilvánításáról. *njt.jog.gov.hu* [online]

Apelul unor academicieni români. In *academia.ro* [online]. Dostupné na: <https://acad.ro/com2017/apelAR/d0208-ApelAR.pdf>

Rok M.R. Štefánika. In *mrstefanik.sk* [online]. Dostupné na: <https://mrstefanik.sk/rok-m-r-stefanika/>

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

ABLONCZY, Balázs. *Trianon-legendák*. Budapest: Jaffa, 2010.

ABLONCZY, Balázs. *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története 1918–1921*. Budapest: Jaffa, 2020.

ABLONCZY, Balázs, ed. *Úton – Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020.

ANKA, László, ed. „*Valami fáj, ami nincs*”. *A Trianoni békekötés előzményei és következményei*. Budapest: VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2020.

- BAJCSI, Ildikó. *Szlovák történészek Trianon értelmezései. Historiográfiai áttekintés (1989–2019)*. 2020/4. Szám. Budapest: Clio Intézet, 2020.
- BALOGH, Béni L. *Küzdelem Erdélyért*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013.
- BALOGH, Béni L., ed. *Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Dokumentumok*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020.
- BÁRDI, Nándor; FEDINEC, Csilla a SZARKA, László, eds. *Minority Hungarian communities in the twentieth century*. Boulder, Co: East European Monographs, 2011.
- BÁRDI, Nándor. *Otthon és haza*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2013.
- BÁRDI, Nándor a GYURCSÍK, Iván, eds. *Nemzetiségi parlamenti képviselő. Nemzetiségi képviselő Magyarországon és az utódállamok parlamentjeiben (1869–1918/1920–1990)*. Budapest: Országház, 2022.
- BOIA, Lucian. *History and Myth in Romanian Consciousness*. Budapest: Central European University Press, 2001.
- BOIA, Lucian. *În jurul Marii Uniri de la 1918. Națiuni, frontiere, minorități*. București: Humanitas, 2017.
- BÓDY, Zsombor, ed. *Háborúból békébe. A magyar társadalom 1918 után*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018.
- BUCUR, Bogdan, ed. *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*. București: Editura RAO, 2017.
- BUCUR, Bogdan. *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*. București: Editura RAO, 2019.
- BUCUR, Maria a WINGFIELD, Nancy M., eds. *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*. West Lafayette: Purdue University Press, 2001.
- BUCUR, Maria. *Eroi și victime. România și memoria celor două războaie mondiale*. Iași: Polirom, 2019.
- CIOROIANU, Adrian, ed. *Un centenar și mai multe teme pentru acasă. Ce au învățat și ce nu au învățat românii din ultimul secol de istorie*. Iași: Polirom, 2018.
- CONSTANTINIU, Florin. *O istorie sinceră a poporului român*. București: Univers Enciclopedic, 2002.
- ČAPLOVIČ, Dušan; ČIČAJ, Viliam a KOVÁČ, Dušan et al. *Dějiny Slovenska*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000.
- DEÁK. *Trianon. Ilúzie a skutočnosť*. Bratislava: Kubko Goral, 1995.
- DEÁK, ed. *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920*. Martin: Matica slovenská, 1995.
- DUDEKOVÁ-KOVÁČOVÁ, Gabriela a kol. *V supermarketoch dejín. Podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore*. Bratislava: VEDA, 2021.
- DRĂGULIN, Sabin, ed. *Tratatul de la Trianon și destinul României Mari*. Iași: Polirom, 2021.
- EGRY, Gábor. *Etnicitás, identitás, politika – Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Budapest: Napvilág, 2015.
- EGRY, Gábor, ed. *Sorsfordító idők, hétköznapi emberek. Élet a Monarchia romjain*. Budapest: Napvilág, 2023. <https://1918local.eu/>
- FEDINEC, Csilla; BÁRDI, Nándor a SZARKA, László, eds. *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat, 2008.
- FEISCHMIDT, Margit. *Nemzet a mindennapokban – Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest: L'Harmattan, 2014.
- FICERI, Ondrej. *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvateľov Košíc v medzi-vojnovej Československu*. Bratislava: VEDA, 2019.
- FÖLDES, György. *Nemzet és hegemonia 1945–1989*. Budapest: Napvilág, 2021.

- GÁBOR, Ján a VRÁBEL, Ferdinand. *Život národa je večný. Sto rokov od Trianonu 1920 – 2020*. Bratislava: Perfekt, 2020.
- GAUCSÍK, István. *A jog erejével: A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése. Dokumentumok 1918–1938*. Pozsony: Kalligram, 2008.
- GYÁNI, Gábor. *Az elveszített múlt*. Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2010.
- GYÁNI, Gábor. *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest: Napvilág, 2000.
- GYÁNI, Gábor. *Nemzeti vagy transznacionális történelem*. Budapest: Kalligram, 2018.
- GYULAI, György a DEMKÓ, Attila. *Napról napra Trianon 1918–1924*. Budapest: Reakció, 2020.
- GYURGYÁK, János. *Ezzé lett magyar hazátok*. Budapest: Osiris, 2007.
- GYURGYÁK, János. ed. *Trianon 100 – Vérző Magyarország, Emlékező Magyarország 1-2*. Budapest: Osiris, 2020.
- HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel; KESSLER, Vojtěch a MICHELA, Miroslav, eds. *Sláva republice. Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha: Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2018.
- HANULA, Matej. a kol. *Dlhá cesta od monarchie k republike*. Bratislava: VEDA, 2021.
- HATOS, Pál. *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest: Jaffa, 2018.
- HATOS, Pál. *Rosszfiúk világforradalma. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története*. Budapest: Jaffa, 2021.
- HERMANN, Róbert a LIGETI, Dávid, eds. *1918 – A nagy összeomlás*. Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2019.
- HOLEC, Roman. *Triumf a katastrofa*. Bratislava: Marenčin PT, 2020.
- HORNYÁK, Árpád. *Hungarian–Yugoslav Relations, 1918–1927*. Boulder, Co: East European Monographs, 2013.
- HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava: Národné literárne centrum-Dom slovenskej literatúry, 1998.
- HRONSKÝ, Marián. *Trianon: vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava: Veda, 2011.
- HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010.
- HUDEK, Adam; KOPEČEK, Michal a MERVART, Jan, eds. *Čecho/slovakismus*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–NLN, 2019.
- HUDEK, Adam a ŠOLTÉSZ, Peter a kol. *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava: VEDA, 2019.
- IVAN, Adrian. *Stat, majoritate și minoritate națională în România*. Cluj-Napoca: CA Publishing, 2011.
- IRMANOVÁ, Eva. *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989*. Ústí nad Labem: Albis International, 2005.
- JESZENSZKY, Géza. *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására*. Budapest: Osiris, 2016.
- KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010.
- KOVÁČ, Dušan a HANULA, Matej a kol. *Z monarchie do republiky*. Bratislava: VEDA, 2022.
- KOVÁCS, János Mátyás a TRENCSENYI, Balázs, eds. *Brave New Hungary. Mapping the „System of National Cooperation“*. London: Rowman and Littlefield, 2020.
- KÖÖ, Artúr a VIZI, László Tamás, eds. *A százéves trianoni békediktátum születése*. Budapest: Magyarágkutató Intézet, 2021.
- KREKOVIČ, Eduard; MANNOVÁ, Elena a KREKOVIČOVÁ, Eva, ed. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005.
- KŠIŇAN, Michal. *Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami*. Bratislava: Slovart, 2021.

- LAZĂR, Liviu. *Mișcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică*. Deva: Călăuza, 2003.
- LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny IV. 1914 – 1938*. Bratislava: Slovenské literárne centrum, 2010.
- LETZ, Róbert a MAKYNA, Pavol, eds. *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy*. Martin: Matica slovenská, 2020.
- LEUȘTEAN, Lucian. *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon (1918–1920)*. Iași: Polirom, 2002.
- LEUȘTEAN, Lucian. *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)*. Iași: Polirom, 2003.
- LIVEZEANU, Irina. *Cultural Politics in Greater Romania*. Ithaca: Cornell University Press, 2000.
- MICHEL, Miroslav. *Trianon labirintusaiban*. Békéscsaba: MSZKI; Budapest: MTA BTK TTI, 2016.
- MISKOLCZY, Ambrus. *Román nemzetgyűlés Gyulafehérvárott 1918. december 1.* Budapest: Magyar Szemle, 2019.
- NASTASĂ-KOVÁCS, Lucian a SDROBIȘ, Dragoș, eds. *Politici culturale și modele intelectuale în România*. Cluj-Napoca: MEGA, 2013.
- NAUMESCU, Valentin, ed. *România, marile puteri și ordinea europeană 1918–2018*. Iași: Polirom, 2018.
- PARENÍČKA, Pavol. *Slovensko-maďarské storočie 1918/1920–2018/2020 v historických, historiografických, biografických a bibliografických poznámkách*. Martin: Matice slovenská, 2021.
- PECICAN, Ovidiu, ed. *România postcomunistă: istorie și istoriografie*. Cluj: Limes, 2014.
- POP, Ioan-Aurel. *Istoria, adevărul și miturile*. București: Editura Enciclopedică, 2002.
- POP, Ioan-Aurel; BOLOVAN, Ioan; BONDA, Ioana-Mihaela et al, eds. *Construind Unirea cea Mare (Vol. I-VIII)*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2018.
- POP, Ioan-Aurel. *Români. Eșuri dinspre Unire*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2019.
- POP, Ioan-Aurel. *Scurtă istorie a românilor*. București: Litera, 2019.
- POSCH, Martin a kol. *Rok 1918 a potom... Slovenská spoločnosť na prahu novej éry*. Bratislava: VEDA, 2022.
- PRED, Dumitru; ALEXANDRESCU, Vasile a PRODAN, Costică. *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918–1919*. București: Editura Enciclopedică, 1994.
- PUȘCAȘ, Vasile a SAVA, Ionel N., eds. *Trianon, Trianon! A Century of Revisionist Political Mythology*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2021.
- RAFFAY, Ernő. *Szabadkőművesek Trianon előtt*. Köröstarány-Kápolnásnyék: Kárpátia Stúdió, 2019.
- RÉVÉSZ, Tamás. *Nem akartak katonát látni? – A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2019.
- RIGÓ, Máté. *Háború, profit, Trianon. Hogyan vészelte át a polgárság az első világháborút?* Budapest: ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2022.
- ROMSICS, Ignác. *A trianoni békeszerződés*. Budapest: Osiris, 2001.
- ROMSICS, Ignác. *Clio bűvöletében*. Budapest: Osiris, 2011.
- ROMSICS, Ignác. *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest: Helikon, 2018.
- ROMSICS, Ignác. *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Budapest: Osiris, 2012.
- ROMSICS, Gergely. *Nép, nemzet, birodalom – A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941*. Budapest: Új Mandátum, 2010.
- ROMSICS, Gergely. *Összeomlás és útkeresés, 1917–1920. A magyar külpolitikai gondolkodás útjai*. Budapest: HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2023.

- ROMSICS, Ignác, ed. *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. Budapest: Osiris, 1998.
- SCHMIDT, Mária. *Új világ született. 1918–1923*. Budapest: Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2019.
- SCHMITT, Oliver Jens. *România în 100 de ani*. București: Humanitas, 2018.
- SCURTU, Ioan a BUZATU, Gheorghe. *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*. București: Paideia, 1999.
- SIMON, Attila. *Telepeselek és telepesek falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- SIMON, Attila, ed. *Csehszlovák iratok a magyar-szlovák államhatár kijelöléséhez (1918–1920)*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2019.
- SIMON, Attila. *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2021.
- SMITH, Anthony D. *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge–Malden: Polity Press, 2010.
- SOLCANU, Ion I., ed. *Enciclopedia: centenarul Războiului de Întregire și al Marii Uniri (2014–2020)*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold-Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, 2022.
- STANOMIR, Ioan. *La centenar. Recitind secolul României Mari*. București: Humanitas, 2018.
- SZARKA, László. *Szlovák nemzeti fejlődés - magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony: Kalligram, 1995.
- SZARKA, László. *A multiethnikus nemzetállam 1918–1992*. Pozsony: Kalligram, 2016.
- SZARKA, László, ed. *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés*. Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2017.
- SZEGHY-GAYER, Veronika. *Felvidékből Szlovénzkó*. Budapest: Pesti Kalligram Kft., 2016.
- TARABČÁKOVÁ, Edita. *Stala sa Maďarom krivda? Skutočná pravda o Trianone*. Bratislava: Eko-konzult, 2020.
- Trianoni Szemle 2020 Emlékkönyv*. Budapest: L'Harmattan–Trianon Kutató Intézet, 2020.
- VARGA, Bálint. *Árpád a város fölött*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.
- VERDERY, Katherine. *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*. Berkeley; Los Angeles; Oxford: University of California Press, 1991.
- VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny*. Pisa: Edizioni Plus – Pisa University Press, 2010.
- VYKOUKAL, Jiří; BOHUSLAV, Litera a TEJCHMAN, Miroslav. *Východ: Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2000.
- ZEIDLER, Miklós, ed. *Trianon*. Budapest: Osiris, 2003.
- ZEIDLER, Miklós. *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.
- ZEIDLER, Miklós. *A revíziós gondolat*. Pozsony: Kalligram, 2009.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- AGRIGOROAIEI, Ion. Marea Unire. In PLATON, Gheorghe, ed. *Istoria Românilor VII/II*. București: Editura Enciclopedică, 2003, s. 463–539.
- EGRY, Gábor. The greatest catastrophe of (post-)colonial Central Europe? The 100th years anniversary of Trianon and official politics of memory in Hungary. In „*Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*“, 2020, roč. 18, č. 2, s. 123–142.

- FÁBIÁN, Tibor. Vége a száz év magánynak. In *Magyar Nemzet*, 13. února 2020, s. 11.
- FERENCÚHOVÁ, Bohumila. Veľmocenský diktát alebo vedecký problém? Rokovania o hraniciach Československa v prvej fázi mierovej konferencie v Paríži roku 1919. In ŠVORC, Peter; HARBULOVÁ, Ľubica et al. *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov: Universum, 1999, s. 236-251.
- FÖCZE, János a ZAHORÁN, Csaba. Mérlegen a „Nagy Egyesülés”. Vita 1918-ról és Románia utóbbi száz évéről. In *Történelmi Szemle*, 2020, roč. 62, č. 4, s. 641-666.
- GULYÁS, László; LIGETI, Dávid a NÁNAY, Mihály. Hogyan emlékezett meg a magyar történelemtudomány Trianon centenáriumáról? In *Trianoni Szemle*, 2023, roč. 15, č. 1-2, s. 138-149.
- GYÁNI, Gábor. Trianon. A traumadráma természete. In *BUKSZ*, 2020, roč. 32, č. 2-3, s. 120-128.
- HLAVIČKOVÁ, Zora. Wedged Between National and Trans-National History: Slovak Historiography in the 1990s. In ANTOHI, Sorin; TRENCSENYI, Balázs a APOR, Péter, eds. *Narratives Unbound. Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*. Budapest; New York: Central European University Press, 2007, s. 249-310.
- HOLEC, Roman. Trianonské rituály aneb úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. In *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 2, s. 291-312.
- HROCH, Miroslav. A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. In *Regio*, 2000, roč. 11, č. 3, s. 3-26.
- IORDACHI, Constantin a TRENCSENYI, Balázs. A megújulás esélyei: a román történetírás tíz éve (1989–1999). In *Replika*, 2000, č. 41-42, s. 165-194.
- IORDACHI, Constantin. „The California of the Romanians”: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878–1913. In TRENCSENYI, Balázs; PETRESCU, Dragoș a PETRESCU, Cristina et al., eds. *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*. Budapest: Regio; Iași: Polirom, 2001, s. 121-152.
- KMEŤ, Norbert. Problém čechoslovakizmu na Slovensku po Novembri 1989. In HUDEK, Adam; KOPEČEK, Michal a MERVART, Jan, eds., *Čecho/slovakismus*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–NLN, 2019, s. 377-393.
- KOVÁCS, Éva. O traumatickej pamäti Trianonu. In MICHELA, Miroslav a VÖRÖS, László, eds. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 265-276.
- KOVÁCS, Éva. Trianon, avagy „traumatikus fordulat” a magyar történetírásban. In *Korall*, 2015, roč. 16, č. 59, s. 82-107.
- KŠIŇAN, Michal. Vznik Československa v historickej pamäti na Slovensku. In HANULA, ed. *Dlhá cesta od monarchie k republike*. Bratislava: VEDA, 2021, s. 299-311.
- KUSÁ, Dagmar a MICHELA, Miroslav. Dejiny a kultúrna trauma. Trianon a politiky verejného spomínania na Slovensku a v Maďarsku. In MICHELA, Miroslav a VÖRÖS, László, eds. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 277-305.
- LACZÓ, Ferenc. Totalitarianism without Perpetrators? Politics of History in the “System of National Cooperation”. In KOVÁCS, János Mátyás a TRENCSENYI, Balázs, eds. *Brave New Hungary. Mapping the „System of National Cooperation”*. London: Rowman and Littlefield, 2020, s. 29-49.
- LETZ, Róbert. Pojem slovenského územia v 20. storočí. In LETZ a kol. *Slovenské územie v historickom kontexte*. Martin: Matica slovenská, 2017, s. 157-210.
- MEVIUS, Martin. A kommunizmus és a nacionalizmus viszonyának újraértékelése. In *Regio*, 2010, roč. 21, č. 2, s. 3-31.

- MICHELA, Miroslav. Strážcovia strateného času. Diskusie o dejinách a historici na Slovensku. In *Historický časopis*, 2011, roč. 59, č. 4, s. 617-637.
- MICHELA, Miroslav. Sorsfordító évek, nyolcas évfordulók és a szlovák történetírás. In MICHELA, Miroslav. *Trianon labirintusaiban*. Békéscsaba-Budapest: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2016, s. 179-196.
- MURGESCU, Bogdan. The Romanian Historiography in the 1990's. In *Romanian Journal of Political Science*, 2003, roč. 3, č. 1, s. 30-59.
- PAKSA, Rudolf. A centenáriumi emlékezetpolitika fogságában. In *BBC History*, 2021, roč. 11, č. 11, s. 65-66.
- PÂRÂIANU, Răzvan. National Prejudices, Mass Media and History Textbooks: The Mitu Controversy. In TRENCSENYI, Balázs; PETRESCU, Dragoș a PETRESCU, Cristina et al., eds. *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*. Budapest: Regio; Iași: Polirom, 2001, s. 93-117.
- PETRESCU, Cristina a PETRESCU, Dragoș. Mastering vs. Coming to Terms with the Past: A Critical Analysis of Post-Communist Romanian Historiography. In ANTOHI, Sorin; TRENCSENYI, Balázs a APOR, Péter, eds. *Narratives Unbound. Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*. Budapest; New York: Central European University Press, 2007, s. 311-408.
- ROMSICS, Ignác. Trianon okai. In ROMSICS. *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika*. Budapest: Osiris, 2015, s. 329-365.
- ROMSICS, Ignác. Identitás, identitáspolitika és történelmi emlékezet. In GYURGYÁK, János; KOVÁCH, Imre; PÁLINKÁS, József; ROMSICS, Ignác a SZATHMÁRY, Eörs, eds. *Merre tovább? Magyarország helyzete és kilátásai*. Budapest: Osiris, 2026. s. 95-113.
- SCURTU, Ioan. Istoriografia românească privind Marea Unire din 1918. In *Historia*, 2009, roč. 9, č. 85, s. 63-67.
- SCURTU, Ioan. Istoriografia românească de după 1989 privind Marea Unire din 1918. In SCURTU. *Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*. București: Mica Valahie, 2010, s. 32-40.
- SZARKA, László. Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. In *Történelmi Szemle*, 2012, roč. 54, č. 3, s. 469-490.
- ŠUTAJ, Štefan. Trianon v historickej pamäti na Slovensku. In MICHELA, Miroslav a VÖRÖS, László, eds. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 97-114.
- TRENCSENYI, Balázs a APOR, Péter. Fine-Tuning the Polyphonic Past: Hungarian Historical Writing in the 1990s. In ANTOHI, Sorin; TRENCSENYI, Balázs a APOR, Péter, eds. *Narratives Unbound. Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*. Budapest; New York: Central European University Press, 2007, 1-99.
- VÖRÖS, László. Rozpad Uhorska, vznik Československa a Trianon. Reprezentácie udalostí rokov 1918 – 1920 v maďarskej a slovenskej historiografii. In MICHELA, Miroslav a VÖRÖS, László, eds. *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 21-64.
- WIMMER, Andreas a GLICK SCHILLER, Nina. Metodologický nacionalismus a pohled za jeho hranice: Budování národního státu, migrace a společenské vědy. In *Sociální studia*, 2009, roč. 6, č. 1, s. 11-47.
- ZAHORÁN, Csaba. A Trianon-jelenség pozsonyi tükörben. In *Történelmi Szemle*, 2011, roč. 53, č. 4, s. 591-613.

ZAHORÁN, Csaba. A trianoni labirintus. In SZALAI, László, ed. *A nemzeti mítoszok szerkezete és funkciója Kelet-Európában*. Budapest: L'Harmattan – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 2013, s. 9-54.

Internetové zdroje / Online sources

- A Matovič-gesztus. In *Országút* [online]. Dostupné na: <https://orszagut.com/orszagut/a-matovicgesztus-549>
- ÁGOSTON, Balázs. Jelen idejű Trianon. In *Demokrata.hu* [online]. Dostupné na: <https://demokrata.hu/magyarorszag/jelen-ideju-trianon-143301/>
- KŠIŇAN, Michal. Between National Narratives and a Common Story: Central European Historiographies on the Dissolution of the Kingdom of Hungary and Creation of Its Successor States. In *Contemporary European History*, 2026, roč. 35, doi:10.1017/S0960777325101045 [online]. Dostupné na: <https://www.cambridge.org/core/journals/contemporary-european-history/article/between-national-narratives-and-a-common-story-central-european-historiographies-on-the-dissolution-of-the-kingdom-of-hungary-and-creation-of-its-successor-states/1084CEAE383E1F7784C1CB940C6F46D8>
- LACZÓ, Ferenc. *The „Trianon“ – Debate in the Hungarian Left-Liberal Weekly Élet és Irodalom*. [online]. Dostupné na: <https://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debates/the-trianon-debate-in-the-hungarian-left-liberal-weekly-elet-es-irodalom>
- Miért lenne kötelező egyféleképpen emlékezni Trianonra? In *HVG.hu* [online]. Dostupné na: https://hvg.hu/kultura/20200106_Miert_ne_lehetne_hogy_valakinek_akar_kozombos_legyen_Trianon_interju_Egry_Gaborral
- NORA, Pierre. Vyzva z Blois. In *Forum Historiae* [online]. Dostupné na: https://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/apel_de_blois_sk.pdf
- Romsics Ignác a kultúrharcról: ki szólhat Trianonról és hogyan? In *24.hu* [online]. Dostupné na: <https://24.hu/belfold/2018/07/30/romsis-ignac-a-kulturharcrol-ki-szolhat-trianonrol-es-hogyan/>
- STUMPF, András. Szakács Árpád szabadkőműves meséi. In *Válaszonline.hu* [online]. Dostupné na: <https://www.valaszonline.hu/2020/06/17/szakacs-arpad-raffay-erno-romsics-ignac-szabadkomuves/#gsc.tab=0>
- TÓTH, Gábor. A történelemtudományban nem zárult le a rendszerváltás – Gulyás László a Vasárnapnak. *Vasárnap.hu* [online]. Dostupné na: <https://vasarnap.hu/2020/06/19/a-tortenelemtudomanyban-a-rendszervaltas-nem-zarult-le-gulyas-laszlo-a-vasarnapnak/>